

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут публічного управління
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ІВАШКІВ Ганна Михайлівна

**Вектори вдосконалення державної політики у
сфері соціального захисту дітей/Vectors for
improving state policy in the field of social
protection of children.**

спеціальність: 281 - Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма - Державна служба

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ДСПУАзм-25
Г. М. Івашків

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ О. П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.....	6
1.1. Сутність державної політики у сфері соціального захисту дітей.....	6
1.2. Етапи розвитку вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту дітей.....	14
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.....	22
2.1 Моніторинг соціального захисту дітей у системі інституційних закладів...	22
2.2. Практичні аспекти альтернативних форм догляду за дітьми альтернативних форм догляду за дітьми.....	30
2.3. Механізм формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей.....	37
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ.....	45
3.1. Досвід зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, які позбавлені піклування батьків та можливості його упровадження в Україні...	45
3.2. Перспективи розвитку наставництва як ефективної форми соціальної підтримки дітей.....	50
Висновки до розділу 2.....	55
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Повноцінний розвиток особистості дитини та забезпечення умов для реалізації і захисту її прав і свобод – важливе завдання, яке стоїть перед кожною сучасною демократичною та правовою державою. Відповідно до чинного законодавства України захист прав дітей відноситься до загальнодержавних стратегічних пріоритетів, що зумовлено визначальною роллю підростаючого покоління у розвитку суспільства.

У непростих соціально-економічних умовах, ускладнених умовами війни на частині території України, поширенні пандемії COVID-19 проблеми соціального захисту дітей набувають особливої актуальності. Показники, які характеризують соціальний захист дітей є своєрідним індикатором, котрий визначає рівень добробуту та розвитку суспільства загалом, оскільки саме діти чутливими до змін, що відбуваються у державі, однак ніяк не можуть впливати на існуючі умови.

В Україні постійно відбуваються позитивні зміни в державній політиці у сфері соціального захисту дитинства, однак існуюча в Україні практика соціального захисту прав дітей ще не є досконалою. Саме це обумовлює необхідність подальшого дослідження заходів, які здійснюються в межах реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей.

Актуальність питань, які стосуються державної політики у сфері соціального захисту дітей обумовила значний інтерес науковців до даної тематики. Так, питання захисту дітей є об'єктом дослідження вітчизняних науковців і знайшли відображення у працях: Боднарчук О., Бурлака О., Веселов М., Гузь Л., Дакал А., Доля І., Кривачук Л., Лохвицька Л., Матяшовська Р., Мордань О., Оніщенко Н., Сіцінська М., Солодухіна Л., Сунегін С., Ярмолинська І. та інших.

Разом з тим, необхідність подальших досліджень у сфері соціального захисту дітей в Україні зумовлює доцільність подальшого пошуку можливостей

вдосконалення механізму реалізації державної політики з вищезазначених питань.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи полягає у дослідженні теоретичних і практичних аспектів державної політики у сфері соціального захисту дітей та розроблення і обґрунтування практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- дослідити сутність та особливості державної політики у сфері соціального захисту дітей;
- виокремити етапи розвитку вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту дітей;
- здійснити моніторинг соціального захисту дітей у системі інституційних закладів;
- розглянути практичні аспекти альтернативних форм догляду за дітьми альтернативних форм догляду за дітьми;
- дослідити практичні засади функціонування механізму формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей;
- дослідити досвід зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, які позбавлені піклування батьків та можливості його упровадження в Україні;
- обґрунтувати шляхи розвитку наставництва як ефективної форми соціальної підтримки дітей.

Об'єктом дослідження є державна політика у сфері соціального захисту дітей.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використано комплекс методів, які дали можливість одержати результати дослідження. Так, методи систематизації дозволили здійснити узагальнення результати вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень у сфері державної політики у

сфері соціального захисту дітей; ретроспективний аналіз – виокремити етапи розвитку вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту дітей; метод статистичного аналізу, аналізу та синтезу – виявити динаміку кількісних показників соціального захисту дітей у системі інституційних закладів та альтернативних форм догляду за дітьми; структурно-функціональний – вивчити структуру та повноваження уповноважених органів, котрі реалізують державну політику соціального захисту дітей; метод узагальнення – для виявлення кращого зарубіжного досвіду та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері соціального захисту дітей.

Інформаційною базою дослідження є документи міжнародного права Організації Об'єднаних Націй, законодавчі та нормативні акти з питань охорони дитинства та соціально-правового захисту дітей, офіційні дані Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в моніторингу соціального захисту дітей у системі інституційних закладів альтернативних форм догляду за дітьми за 2017–2020 р.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи, мають практичне значення. Зокрема, рекомендації щодо внесення наставництва як форми соціальної підтримки соціально незахищених дітей до Плану соціально-економічного розвитку кожної об'єднаної територіальної громади сприятимуть деінституціоналізації інтернатних закладів.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження опубліковані у збірниках наукових праць «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики» (Випуск 6, травень 2021 р.) та «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики» (Випуск 7, листопад 2021 р.).

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 64 сторінках, містить 16 рисунків, 9 таблиць. Список використаних джерел налічує 58 найменувань на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

1.1. Сутність державної політики у сфері соціального захисту дітей

Державна політика у сфері соціального захисту є важливим напрямом політики держави та дієвим інструментом підтримки життєдіяльності населення. Державна політика у сфері соціального захисту дітей є складовою державної соціальної політики та заслуговує на особливу увагу. Діти є однією із найбільш незахищених категорій громадян, які потребують уваги не лише батьків, а й суспільства загалом.

Дослідження сутності державної політики у сфері соціального захисту дітей доцільно розпочати із визначення основних категорій «політика», «державна політика», «державна соціальна політика», «соціальний захист» та безпосередньо «державна політика у сфері соціального захисту дітей».

Сучасний словник іншомовних слів трактує політику як «...як будь-яку суспільну діяльність (від грец. *politike* – мистецтво управління державою)» [1, с. 564].

У тлумачному словнику дається неоднозначне трактування цього поняття. Політика розглядається як:

«1) діяльність держави в сфері внутрішнього життя країни і міжнародних відносин, а також діяльність суспільних угруповань, партій, що визначається їх інтересами та цілями;

2) питання і події суспільного, державного життя;

3) спосіб дій, які направлені на досягнення певних цілей» [2, с. 544].

Словник іншомовних слів тлумачить політику, як методи та засоби досягнення цілей і завдань [3, с. 536].

«Філософський енциклопедичний словник» визначає політику як «...сферу діяльності, пов'язану з відносинами між класами, націями» [4, с. 507].

При цьому підкреслюється, що політика – це «...особлива, специфічна форма суспільної діяльності». І далі: «...політика – і як практичні відносини, і як ідеологія – детермінована рухом економічних процесів і виступає як надбудова над економічним базисом суспільства. Економічні інтереси... виступають як соціальна причина політичних дій» [4, с. 507]. Можемо зробити висновок, що автори словника розглядають політику з двох боків: як діяльність (практичні відносини) та як ідеологію, програму дій, концепцію.

Державна політика є багатограним суспільним явищем, тому єдиного підходу до його трактування не існує. Трактуванню поняття «державна політика» присвячено дослідження численних вчених.

Так, колектив авторів (М. Логунова, М. Шевченко, В. Шахов) розуміють під державною політикою «... діяльність держави та її інститутів, що спрямована на забезпечення порядку у суспільстві, узгодження та підпорядкування різноманітних соціальних інтересів, досягнення суспільної злагоди та організація управління розвитком суспільних процесів» [5, с. 116].

На думку В. Романова та О. Рудік, державна політика є організованою, відносно стабільною та цілеспрямованою діяльністю уряду у певній сфері, котра здійснюється безпосередньо чи опосередковано через уповноважених агентів та впливає на життя суспільства [6, с. 74].

У словнику «Державне управління та державна служба» зустрічаємо наступне визначення державної політики: «...діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка віддзеркалює суспільний устрій та економічну структуру держави, а також діяльність партій, суспільних організацій і об'єднань, та визначається їх цілями та інтересами» [7, с. 264].

Як «...відносно стабільну, організовану та цілеспрямовану діяльність чи бездіяльність державних інституцій стосовно певної проблеми або сукупності проблем» тлумачить державну політику В. Тертичка [8, с. 6].

Державна політика охоплює без виключення всі сфери діяльності. Соціальна політика є складовою політики держави загалом. На думку, Ю. Лисенка, соціальна політика є «системою взаємовідносин та взаємодії

державної влади, недержавних структур, соціальних груп та соціальних верств населення, у центрі яких – людина та її добробут, соціальний захист і соціальний розвиток, життєзабезпечення та соціальна безпека населення» [9, с. 114].

О. Жук запропонував під соціальною політикою розуміти «...систему узгоджених, цілеспрямованих заходів та послідовних управлінських рішень і дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які регламентуються чинними нормативно-правовими актами, реалізуються у соціальних проектах та програмах і спрямовані на підвищення суспільного добробуту, всебічного розвитку кожного члена суспільства [10, с. 89].

На думку О. Макарової соціальна політика держави представляє собою «...діяльність держави щодо підтримання відносин між соціальними групами; створення умов для забезпечення добробуту та прийняттого рівня життя членів суспільства; забезпечення соціальних гарантій» [11, с. 8].

В. Москаленко запропонувала власне визначення, у якому акцентує увагу на формуванні і розвитку повноцінної особистості «...діяльність держави, яка спрямована на забезпечення, виявлення та нейтралізацію негативних факторів при формуванні і розвитку повноцінної особистості, котрі впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті» [12, с. 42].

Держава, виступаючи найвищою формою організації життєдіяльності громадян, повинна служити як окремим людям, так і суспільству загалом, при цьому забезпечувати виконання своїх функцій в усіх сферах економіки, політики, соціального буття. Україна, як соціальна держава забезпечує соціальний захист населення, дотримуючись принципів соціального партнерства та соціальної справедливості, підвищення або забезпечення стабільного рівня життя громадян, захист і реалізацію їх прав і свобод, підтримку незахищених верств тощо.

Для соціального захисту характерними є певні ознаки:

- реалізація державою за рахунок коштів суспільства;

- це система суспільних відносин, які забезпечують задоволення потреб громадян шляхом перерозподілу коштів централізованих фондів;
- кошти надаються замість заробітної плати або як надбавка до неї у випадках, передбачених законодавством (втрата або зниження заробітку, додаткові витрати тощо) [13, с. 15].

Вчені розглядають соціальний захист у широкому та вузькому аспектах. Так, на думку М.Ю. Денисова, соціальний захист у широкому розумінні – це політика держави у сфері забезпечення конституційних прав та гарантій громадянам незалежно від їх місця проживання, національності, віку і статі [14, с. 67]. Науковець, у вузькому розумінні поняття трактує соціальний захист як політику держави стосовно забезпечення певного рівня життя та задоволення потреб населення: право на мінімально достатні кошти для життєдіяльності, право на працю і відпочинок, охорону здоров'я і житло, на соціальне забезпечення за віком, у випадку хвороби, захист у випадку безробіття та ін. [14, с. 68].

Н. Болотіна трактує соціальний захист у широкому розумінні як діяльність держави, яка спрямована на формування і розвиток повноцінної особистості, виявлення та нейтралізацію негативних факторів, котрі чинять вплив на неї, створення умов для самовизначення та утвердження у житті. Соціальний захист у вузькому розумінні, вчена визначає як сукупність прав громадян та досягнення соціально прийняттого рівня життя [15, с. 14].

На думку М.Б. Ріппи, соціальний захист є комплексом фінансових, соціально-економічних та організаційно-правових заходів, які спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення в певних економічних умовах та при наявних ресурсах [16, с. 142].

В. Лагутін під соціальним захистом розуміє сукупність заходів, що здійснюються у суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов духовного та матеріального життя всіх членів суспільства, в першочергу тих, хто не здатний самотійно забезпечити такі умови [17, с. 31].

Комплексне дослідження сутності поняття «соціальний захист» здійснив М. Мальований, що дозволило згрупувати існуючі підходи. Вчений виділяє:

соціальний захист як функцію держави (суспільства);

соціальний захист як сукупність дій, методів, заходів, гарантій, інститутів, прав;

соціальний захист як систему інститутів, заходів, гарантій, засобів;

соціальний захист як підтримку з боку держави;

соціальний захист як інститут [17, с. 47].

Досліджуючи соціальний захист Скуратівський В.А. та Палій О.М. виділяють пасивні та активні заходи соціального захисту. До пасивних заходів вчені відносять різноманітні соціальні допомоги, до активних – соціальне страхування, фінансування заходів пов'язаних із профілактикою хвороб, а також сприяння освіті та підвищенню кваліфікації [19, с. 94].

Формування та реалізація політики держави у сфері соціального захисту дітей є надзвичайно важливою та відображається у діяльності виконавчих органів державної влади і місцевого самоврядування. Грунтовне дослідження державної політики у сфері забезпечення прав дитини здійснила І. Цибуліна, яка запропонувала трактувати її з позиції «... діяльності суб'єктів державної влади, органів місцевого самоврядування та суспільних формувань щодо визначення основних засад та створення соціально-економічних і правових інститутів для забезпечення належних умов всебічного розвитку дитини» [20, с. 54].

Досліджуючи державну політику по відношенню до дітей і молоді Н.Лук'янова наголошує на її основній меті «... створення належних умов для народження, зростання та розвитку дітей, забезпечення їхнього соціального захисту; створення належних умов для вільного вибору, визначення та соціалізації усього молодого покоління» [22, с. 7].

Заслуговують на особливу увагу дослідження А. Дакал, яка наголошує на важливості досконалої нормативно-правової бази державної політики у сфері соціального захисту дітей «...державна політика щодо захисту прав дітей має

здійснюватися в законодавчій, виконавчій, судовій сферах з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу» [23, с. 103].

Кривачук Л. вказує на особливу роль держави, котра виступає активним суб'єктом державної політики у сфері охорони дитинства [24, с. 50]. Вчена наголошує на необхідності врахування при реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей принципів, передбачених Декларацією прав дитини, затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН [25].

Вищезгадана декларація ухвалена, щоб забезпечити щасливе дитинство дітям та можливість користуватися правами і свободами, закликає батьків, чоловіків і жінок, інших осіб, добровільні організації, місцеву владу, уряди держав намагатися забезпечити виконання цих прав [25].

У Декларації прав дитини сформульовано десять принципів на яких має базуватись державна політика у сфері соціального захисту дітей. Відповідно до першого принципу всі діти незалежно від кольору шкіри, мови, статі, політичних або інших переконань, релігії, національного чи соціального походження та майнового стану повинні мати однакові права.

Другий принцип Декларації прав дитини передбачає захист дитини та можливість розвиватися з урахуванням інтересів дитини у всіх сферах (духовно, фізично та розумово) в умовах гідності та свободи.

Принципи, які передбачають обов'язкове охоплення дитини сферою соціального забезпечення, особливо якщо дитина має особливості психічного або фізичного розвитку – безпосередньо стосуються об'єкта нашого дослідження.

Окремим принципом наголошено на любові до дитини з боку батьків та необхідності державної підтримки дітей, які не мають сім'ї, а також багатодітних сімей.

Всі держави при розробленні і реалізації політики у сфері соціального захисту дітей враховують принцип Декларації, відповідно до якого діти повинні першими отримувати захист і допомогу.

Л. Кривачук у монографії «Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні» [26, с. 25] узагальнила стратегію державної політики у сфері соціального захисту дітей в Україні і визначила її основні принципи (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Принципи державної політики у сфері соціального захисту дітей [26, с. 26]

Перед органами влади стоїть завдання розробити та забезпечити реалізацію такої політики у сфері соціального захисту дітей в Україні, яка відповідатиме сучасним вимогам та враховуватиме потреби дітей і відповідатиме особливостям сучасного періоду розвитку нашої держави.

У процесі реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей вирішуються наступні завдання:

- забезпечення правової та соціальної захищеності дітей, які належать до різних категорій;
- забезпечення визначеного законодавчо мінімуму соціальних гарантій (у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичного та духовного розвитку, виховання тощо);
- забезпечення прав особистості із врахуванням інтересів дитини.

Рис. 1.2. Напрями державної політики у сфері соціального захисту дітей [26, с. 27]

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що під державною політикою у сфері соціального захисту дітей розуміємо діяльність органів місцевого самоврядування і органів державної влади, яка спрямована на захист прав та інтересів дитини, створення умов для її всебічного розвитку у всіх сферах (духовно, фізично та розумово), забезпечення добробуту та прийняттого рівня життя.

1.2. Етапи розвитку вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту дітей

Ефективність реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей впливає на розвиток будь-якої держави. Україна, як демократична держава прагне реалізовувати оптимальну, виважену соціальну політику загалом та ефективну політику у сфері соціального захисту дітей в контексті підвищення життєвого рівня громадян.

Соціальний захист прав дітей є однією із найгостріших проблем української реальності. Розвиток і зміцнення демократичної держави неможливо здійснити без утвердження у суспільній свідомості та соціальній практиці прав і свобод неповнолітніх громадян, які нормативно закріплені як їх соціальні гарантії. Держава має проявляти активність для забезпечення охорони дитинства, у процесі створення соціальних, організаційних, матеріальних, політичних та інших умов для реалізації прав дітей в Україні.

Ідея захисту прав дитини обговорювалася багато століть, і цей процес посилювався лише в ХІХ столітті, коли була розроблена концепція захисту прав дитини. Британка Енгландін Джебб створила фонд для допомоги тисячам дітей, які потребують допомоги, права дітей були визнані міжнародним правом, а згодом фонд був реорганізований у Міжнародний союз захисту дітей [28].

Першим міжнародним документом, який порушив питання захисту прав дітей, була Женевська декларація, прийнята Лігою Націй у 1923 р. і розроблена Міжнародний союз захисту дітей. Декларація мала за мету створити умови для забезпечення нормального фізичного та психічного розвитку дітей, прав дітей на допомогу, захист та належне виховання [28]. Основні принципи захисту прав дитини вперше визначено у статті 25 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. [29]. Декларація набула подальшого розвитку в «Пактах про права людини» (1966 р.), яка гарантує рівні права всіх дітей та забезпечує їх основні соціальні потреби [28].

У 1959 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла окрему Декларацію прав дитини [25]. У документі визначено десять основних принципів, які проголошують, що незалежно від кольору шкіри, мови, статі чи релігійних переконань, закон має надавати дітям соціальний захист, умови та можливості, щоб вони могли розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. Декларація вимагає від держав-учасниць створити умови для здоров'я та нормального функціонування дитини, щоб захистити її свободу та гідність. Діти повинні першими отримувати захист і допомогу, вільні від нехтування, жорстокого поводження та експлуатації [25].

У 1989 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла «Конвенцію про права дитини»[30] – міжнародний документ з прав людини, який ратифікували майже всі країни світу. Дана Конвенція вимагає від країн вживати заходів для забезпечення та захисту прав дітей на основі чотирьох основних принципів: забезпечити пріоритет інтересів дітей; забезпечити повноцінність життя дітей; дозволити кожній дитині брати участь у житті суспільства та недопустимість дискримінації. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини 27 лютого 1991 р.

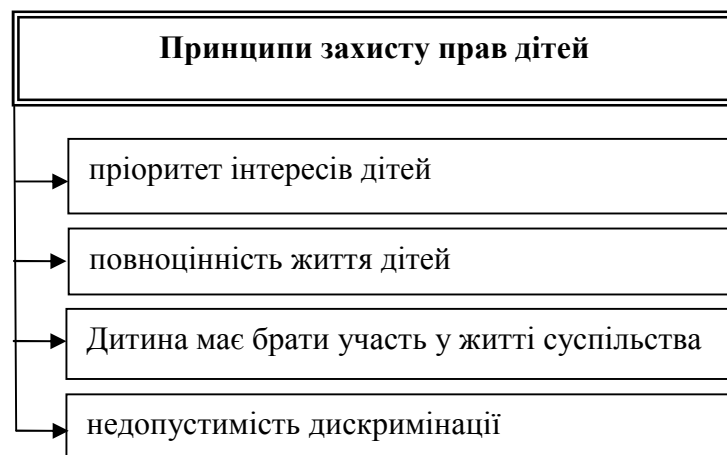

Рис. 1.3. Принципи захисту прав дітей за «Конвенцією про права дитини»

Узагальнено автором за [30]

Упродовж двадцятого століття на території України державна політика у сфері захисту прав та інтересів дітей формувалася поступово.

У 1918 р. радянська влада проголосила всіх дітей «державними», що спонукало до пошуку способів влаштування безпритульних дітей та дітей-сиріт. У 1920 р. радянський уряд прийняв «Декларацію про соціальне виховання дітей», яка впроваджувала систему соціального виховання, котра охоплювала дітей від народження і до 15 років. Єдиною формою соціального виховання на той час став дитячий будинок. Для цього етапу охорони дитинства важливу роль відіграли теорії А.Макаренка, котрий вірив у колективне виховання [31, с. 155]. Практичне застосування цих положень було зруйновано зростанням кількості осиротілих дітей, у цей період кількість безпритульних дітей зросла до 6-8 мільйонів.

У другій половині 20-их років радянському уряду вдалось подолати проблему дитячої безпритульності, злочинності та жебрацтва, чого кількість дітей, які виховувалися в дитбудинках зменшилась.

Особливостями також вирізнявся період після Другої світової війни, коли для звільнення жінок від домашніх обов'язків та залучення їх до праці відкривались нові виховні заклади. Так, після війни було відкрито понад 650 нових дитячих будинків, де проживало понад 600 тисяч дітей.

У 1960-ті роки новою формою інституційної опіки дітей стали школи-інтернати, які ізолювали їх вихованців та давали можливість отримати повний цикл навчально-виховного процесу не залишаючи заклад. Зміни у ставленні до дитини та сім'ї відбулись завдяки В. Сухомлинському, котрий вбачав у дітях найвищу цінність та довів важливу роль родини й сімейного виховання у процесі розвитку дитини як особистості [32].

Для 1970-80-ті рр. в СРСР набули поширення послуги для сімей у процесі вихованні та догляді за дитиною, котрі надавали різні заклади: дитячі садочки, групи продовженого дня у школах, оздоровчі піонерські табори, позашкільні заклади, клуби за місцем проживання, спортивні секції, школи-інтернати [28]. Діяльності таких закладів сприяли профспілкові комітети, піонерські та комсомольські організації.

Розпад Радянського Союзу зумовив ускладнення економічної ситуації, поширилось безробіття, трудова міграція, бідність, злочинність, загострилися проблеми наркоманії та алкоголізму. Загострилися проблеми пов'язані із вихованням дітей. Для цього періоду характерне масове закриття дитячих садків, позашкільних закладів, клубів за місцем проживання, у школах ліквідовувалися групи продовженого дня, відбувалось скорочення штату педагогів-організаторів. Діти опинилися на вулиці як жебраки, мийники автомобілів, продавці на ринках тощо.

Цей період характеризується розширенням мережі інтернатних закладів, куди крім дітей-сиріт, потрапляють діти, батьки яких не змогли забезпечити надання першочергових потреб дитини. Право передати дитину на виховання у такі заклади надано різним категоріям сімей: малозабезпеченим, неповним, з проблемами інвалідності. Загострилася проблема побудови національної системи захисту дітей, котра могла б забезпечити високі стандарти соціального захисту [28].

За роки незалежності нашої держави формування та реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей розвивалось у декілька етапів (див. табл. 1.1).

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [33] визначено перелік спеціальних органів виконавчої влади на які покладається повноваження здійснення соціального захисту дітей:

- міністерство соціальної політики України;
- органи виконуючої влади місцевого самоврядування та їх структурні підрозділи;
- уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ;
- школи та професійні училища соціальної реабілітації, котрі підпорядковуються органам освіти;
- приймальники-розподільники для дітей, котрі підпорядковуються органам внутрішніх справ;

- центри медико-соціальної реабілітації дітей, що підпорядковуються установам охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи кримінально-виконавчої служби;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей,
- соціально-реабілітаційні центри [33].

Таблиця 1.1

Етапи формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей [28]

Перший етап (1991-1995 рр.)	Ратифікація Україною Конвенції ООН про права дитини у 1991р. У 1992р. створено мережу центрів соціальних служб для молоді, які відповідали за соціальну роботу з підлітками та молоддю, за соціально-правовий захист дітей, за подолання дитячої безпритульності, бездоглядності та профілактики злочинності. Створено служби у справах неповнолітніх
Другий етап (1996-2000 рр.)	Створено Міністерство у справах сім'ї та молоді (1996р.) та Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства (2000р.). Ухвалено перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національна програма «Діти України» на період 1996-2000 років
Третій етап (2001-2005 рр.)	Ухвалено Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про дошкільну освіту», Сімейний кодекс України, «Про попередження насильства в сім'ї», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальні послуги». Розпочалася реформа державної системи опіки та піклування про дітей. Повноваження щодо опіки та піклування були передані від органів управління освітою до служб у справах неповнолітніх (вони діяли як структурні підрозділи в місцевих органах влади), які пізніше були перейменовані у служби у справах дітей.
Четвертий етап (2006-2010 рр.)	Запроваджується принципово нова модель надання державної соціальної підтримки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування – «гроші ходять за дитиною». Ухвалено документ стратегічного значення для охорони дитинства – Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».
П'ятий етап (2011-2015 рр.)	У 2011 р. засновано інститут дитячого омбудсмена. Із 2013р. Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC). Здійснюється реалізація Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини».
Шостий етап (з 2016 р. до сьогодні)	Відбувається подальше формування та вдосконалення державної політики у сфері захисту прав та благополуччя дітей з урахуванням суспільних потреб

Нинішній шостий етап реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей стало є особливим в контексті розроблення та реалізації заходів в умовах ведення військових дій на території України. Війна, у яку втягнуто Україну, призвела до загострення ситуації пов'язаної із захистом прав дітей, що зумовлено вимушеним переселенням значної частини дітей (30% від загальної кількості переміщених осіб) із анексованого Криму та зони збройного конфлікту на Сході нашої держави. Діти-переселенці особливо потребують захисту їх прав та соціальної допомоги.

У 2020 р. схвалено «Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей» [34] у якій визначено необхідність упровадження ефективної моделі взаємодії між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування для успішної реалізації державної політики соціального захисту прав дітей. Концепцією передбачено забезпечення сервісного підходу до надання соціальних послуг при дотриманні принципу їх максимальної доступності для споживачів [34].

Нова модель управління у сфері соціального захисту дітей забезпечить поєднання централізації та децентралізації повноважень та створить умови для повноцінного життєвого середовища для дітей та задоволення їх потреб та інтересів. Так, реалізація основних положень вищезгаданої Концепції дозволить:

- створити ефективну систему реалізації державної політики з питань соціального захисту дітей;
- підвищити адресність різних видів соціальної допомоги;
- створити високоякісні соціальні сервіси для захисту дітей;
- забезпечити раннє виявлення вразливих сімей, профілактику складних життєвих обставин для осіб та сімей;
- своєчасно надавати базові соціальні послуги населенню за місцем проживання;
- забезпечити ефективну підтримку сімей із дітьми та відповідального батьківства;

- максимально охопити сімейними формами виховання дітей-сиріт, дітей, котрі залишилися без батьківського піклування;
- підвищити ефективності соціального захисту шляхом підвищення професійної кваліфікації працівників системи соціального захисту [34].

Висновки до розділу 1

Формування та реалізація політики держави у сфері соціального захисту дітей є надзвичайно важливою та відображається у діяльності органів місцевого самоврядування та державної влади.

У процесі реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей вирішуються наступні завдання:

- забезпечення правової та соціальної захищеності дітей, які належать до різних категорій;
- забезпечення визначеного законодавчо мінімуму соціальних гарантій (у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичного та духовного розвитку, виховання тощо);
- забезпечення прав особистості із врахуванням інтересів дитини.

Державна політика у сфері соціального захисту дітей – це діяльність органів місцевого самоврядування та органів державної влади, яка спрямована на захист прав та інтересів дитини, створення умов для її всебічного розвитку у всіх сферах (духовно, фізично та розумово), забезпечення добробуту та прийняттого рівня життя.

Державна політика у сфері соціального захисту дітей реалізується через діяльність:

- міністерства соціальної політики України;
- органів виконавчої влади місцевого самоврядування та їх структурні підрозділи;
- уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ;

– шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації, що підпорядковуються органам освіти;

– – приймальники-розподільники для дітей, котрі підпорядковуються органам внутрішніх справ;

– центри медико-соціальної реабілітації дітей, що підпорядковуються установам охорони здоров'я;

– спеціальні виховні установи кримінально-виконавчої служби;

– притулки для дітей;

– центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

2.1. Моніторинг соціального захисту дітей у системі інституційних закладів

Зміни у розвитку державної політики України у сфері захисту дітей відбулись у 2005 р. із прийняттям Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» [35], який вносив зміни у сферу функціонування закладів соціального захисту для дітей. Державна програма реформування закладів соціального захисту для дітей триває до сьогодні. В межах реалізації даної програми досягнуто зменшення кількості вихованців інтернатних установ. Динаміка кількості закладів соціального захисту для дітей відображена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка кількості інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей у 2005 р. та 2017–2020 рр. [36]

Показники	2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Школи-інтернати	54	9	9	8	8
Дитячі будинки	109	34	30	27	22
Будинки дитини МОЗ	50	40	39	39	40
Будинки-інтернати Мінсоцполітики	56	48	42	40	36
Притулки для дітей	96	8	7	5	5
Разом	365	139	127	119	111

Як бачимо із показників табл. 2.1, кількість закладів соціального захисту для дітей упродовж аналізованого періоду зменшувалася. Так, у 2005 р. функціонувало 365 закладів соціального захисту для дітей, у 2017 р. – 139, у 2018 р. – 127, у 2019 р. – 119, у 2020 р. – 111. Такі заклади знаходяться у підпорядкуванні: Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки та

Міністерства соціальної політики. Динаміка кількості закладів соціального захисту для дітей відображена на рис. 2.1.

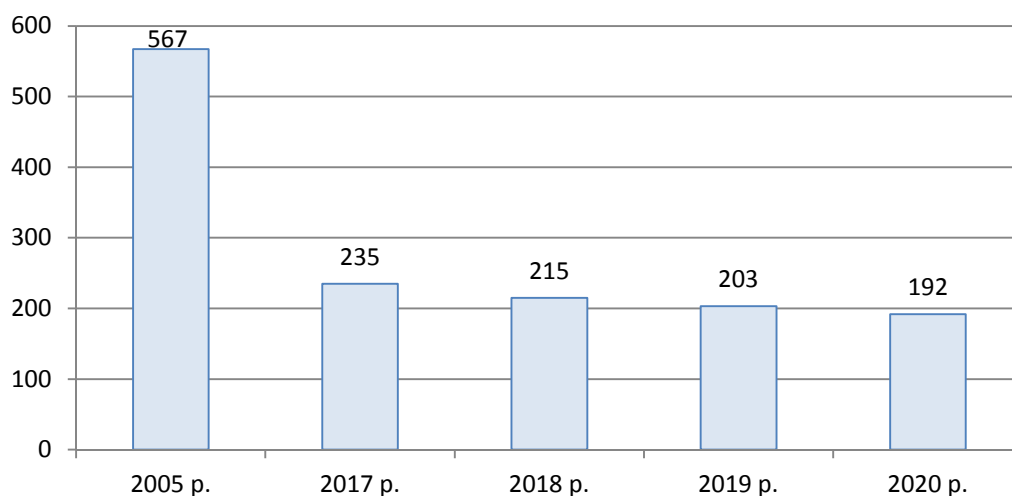

Рис. 2.1. Динаміка кількості інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей у 2005 р. та 2017–2020 рр.

Побудовано автором за [36]

Динаміка кількості посиротілих дітей, які утримуються в інтернатних закладах та дитячих будинках, показана на рис. 2.2.

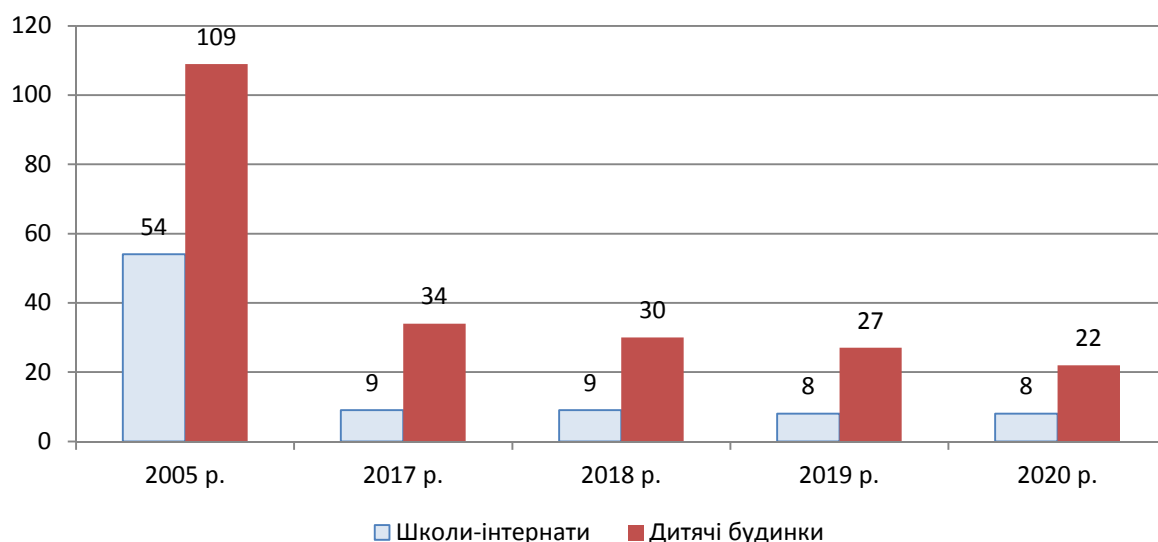

Рис. 2.2. Динаміка кількості шкіл-інтернатів та дитячих будинків у 2005 р. та 2017–2020 рр.

Побудовано автором за [36]

Оцінка динаміки кількості закладів (див. рис. 2.2) свідчить, що найбільше скоротилась кількість шкіл-інтернатів: у 2005 р. – 54, у 2017 р. – 9, у 2018 р. – 9, у 2019 р. – 8, у 2020 р. – 8 та дитячих будинків у 2005 р. – 109, у 2017 р. – 34, у 2018 р. – 30, у 2019 р. – 27, у 2020 р. – 22 9.

Інтерес для дослідження складають показники, які відображають чисельність дітей, котрі перебувають у закладах соціального захисту для дітей (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка кількості дітей, які перебували в інтернатних закладах та закладах соціального захисту для дітей у 2005 р. та 2017–2020 рр. [36]

(кількість осіб)

Показники	2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Школи-інтернати	11954	754	484	480	457
Дитячі будинки	6434	1442	1238	1070	900
Будинки дитини МОЗ	5267	2675	2764	2699	2387
Будинки-інтернати Мінсоцполітики	7475	5861	5074	4706	4402
Притулки для дітей	23674	1122	906	755	549
Разом	54804	11854	10466	9710	8695

Як бачимо із показників табл. 2.2, кількість дітей, які перебували в інтернатних закладах та закладах соціального захисту для дітей упродовж аналізованого періоду значно скоротилася. Так, у 2005 р. кількість таких дітей складала 54,8 тис. осіб, у 2017 р. – 11,9 тис. осіб, у 2018 р. – 10,5 тис. осіб, у 2019 р. – 9,7 тис. осіб, у 2020 р. – 8,7 тис. осіб.

Інтернатні заклади забезпечують дітям не лише проживання, а й виховання, різнобічний розвиток, умови для отримання освіти, професійної підготовки та орієнтації, здійснюють підготовку дітей до самостійного життя. В таких закладах перебувають діти від трьох років і аж до отримання середньої освіти, а при необхідності і до повноліття дитини. Всі діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування перебувають на повному державному

утриманні. У дитячих будинках перебувають діти, котрих залишили батьки, якщо батьки не мають можливості їх виховувати або батьки були позбавлені батьківських прав, а також діти, які мають фізичні або розумові вади. У будинках дитини перебувають наймолодші діти від народження і до трьох років.

Динаміка кількості дітей, які перебували в інтернатних закладах та закладах соціального захисту представлена на рис. 2.3.

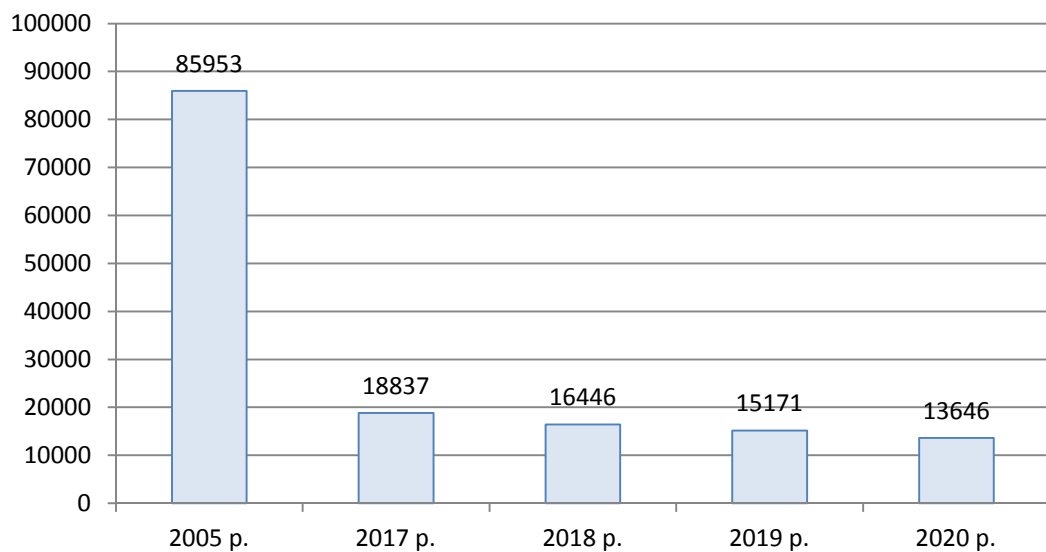

Рис. 2.3. Динаміка кількості дітей, які перебували в інтернатних закладах та закладах соціального захисту у 2005 р. та 2017–2020 рр.

Побудовано автором за [36]

Показники діаграми, зображеної на рис. 2.3 свідчать зменшення чисельності дітей, які перебувають в інтернатних закладах, що зумовлено упровадженням «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» [37].

Подібну ситуацію спостерігаємо досліджуючи динаміку кількості дітей, які перебували у притулках та центрах соціально-психологічної реабілітації (див. табл. 2.3).

Центр соціально-психологічної реабілітації дає можливість відносно тривалого постійного чи денного перебування дітей (від 3 до 18 років), які знаходяться у складних життєвих обставинах і потребують психологічної,

медичної, соціальної, правової чи іншої допомоги. У таких центрах діти можуть знаходитися впродовж часу, який необхідний для їх реабілітації, але не довше як 9 місяців при стаціонарному перебуванні та 12 місяців – при денному перебуванні.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості дітей, які перебували у притулках та центрах соціально-психологічної реабілітації у 2005 р. та 2017–2020 рр. [39]

(кількість осіб)

Показники	2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Центрах соціально-психологічної реабілітації	15109	8387	7907	7565	6029
Притулки	21221	1122	906	755	549
Разом	36330	9509	8813	8320	6578

Притулок є закладом соціального захисту дітей, який забезпечує тимчасове перебування у ньому (не більше як 90діб) дітей (від 3 до 18 років) [40]. Підстави розміщення дитини у притулок зображено на рис. 2.4.

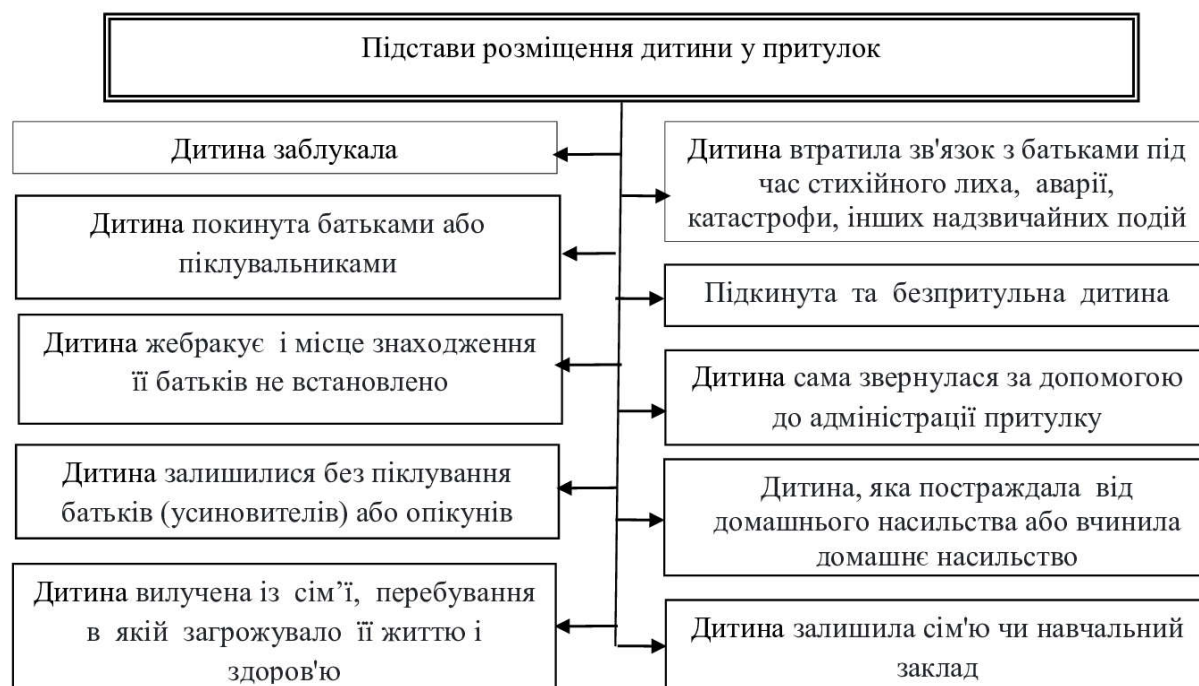

Рис. 2.4. Підстави розміщення дитини у притулок [40]

Показники, представлені у табл. 2.3, відображають зменшення чисельності дітей, які перебували у центрах соціально-психологічної реабілітації та притулках. Так, у 2005 р. кількість таких дітей складала 36,3 тис. осіб, у 2017 р. – 9,5 тис. осіб, у 2018 р. – 8,8 тис. осіб, у 2019 р. – 8,3 тис. осіб, у 2020 р. – 6,6 тис. осіб.

Вище наведені позитивні тенденції відображають зміни в пріоритетах державної політики України у сфері захисту дітей. Зокрема, «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» [37] передбачає застосування прогресивних підходів до захисту дітей. В контексті захисту інтересів дитини створюють такі умови для виховання, котрі максимально наближені до сімейного середовища або виховання безпосередньо у сім'ї.

Таким чином, можемо зробити висновок, що зменшення чисельності дітей в державних закладах соціального захисту не є свідченням зменшення загальної кількості дітей, котрі потребують особливої уваги з боку держави. Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування представлена у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка загальної кількості дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування у 2005 р. та 2017–2020 рр. [41]

Показники	2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Кількість дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування	97829	70240	69352	68877	68533

Показники, представлені у табл. 2.4 відображають значну кількість дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування в Україні. Оцінка даного показника у динаміці свідчить про зниження обсягу таких дітей. Так, у 2005 р. кількість таких дітей складала 36,3 тис. осіб, у 2017 р. – 97,8 тис. осіб, у 2018 р. – 70,2 тис. осіб, у 2019 р. – 69,4 тис. осіб, у 2020 р. – 68,5 тис. осіб. Для наочності відобразимо динаміку показників на діаграмі (див. рис. 2.5).

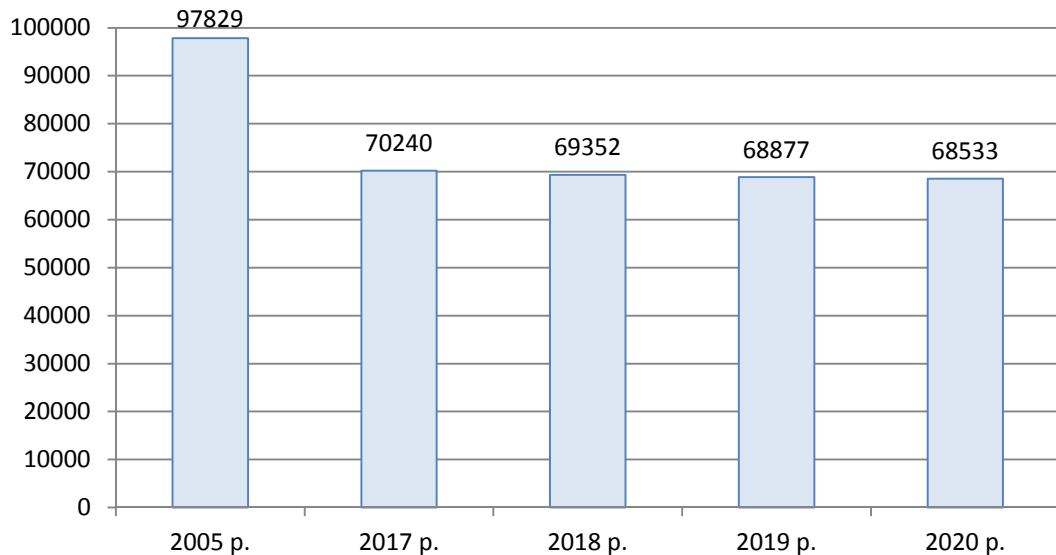

Рис. 2.5. Динаміка загальної кількості дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування у 2015–2020 рр.

Побудовано автором за [41]

Відповідно до «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» [37] альтернативний догляд за дітьми передбачає, що формами догляду за дітьми, які не можуть жити з батьками є:

- встановлення опіки та піклування,
- патронатні сім'ї,
- улаштування в дитячі будинки сімейного типу або прийомні сім'ї,
- дитячі заклади з умовами проживання, які наближені до сімейних, при цьому в них одночасно перебуває не більше як 15 дітей.

Гармонійному розвитку та вихованню дитини найбільше сприяє сімейне виховання. Усиновлення є оптимальною формою влаштування дітей.

Таблиця 2.5

Динаміка кількості усиновлених дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування протягом 2005 р. та 2015–2020 рр. [41]

Показники	2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Кількість дітей, усиновлених протягом року	5241	2925	2757	2878	1964

Показники, представлені у табл. 2.5 відображають щорічне зменшення кількості усиновлених дітей. Так, якщо у 2005 р. кількість усиновлених дітей складала 5241 осіб, то у 2017 р. показник знизився до 2925 осіб, у 2018 р. – 2757 осіб, у 2019 р. – 2878 осіб, у 2020 р. – 1964 особи. Динаміку показників відображено на діаграмі (рис. 2.6).

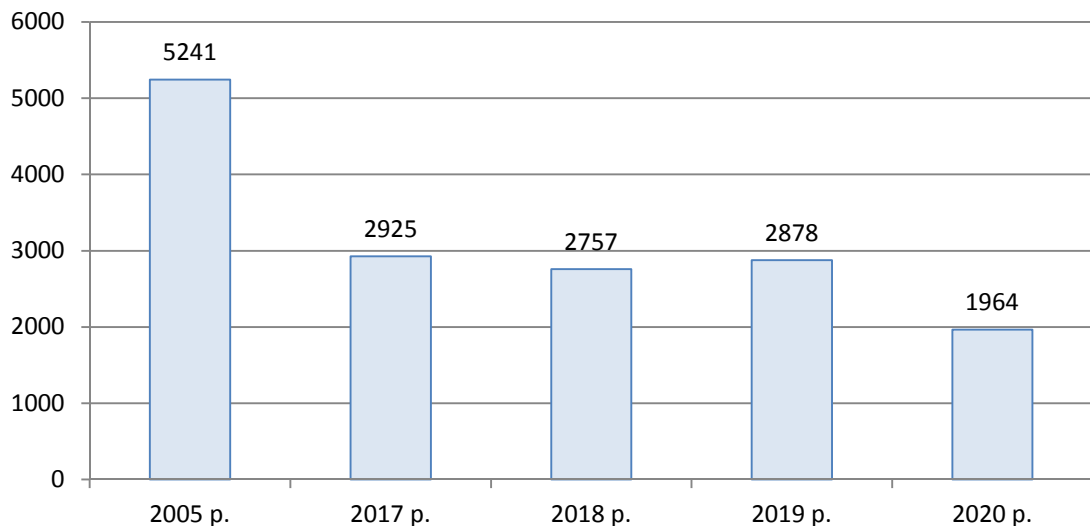

Рис. 2.6. Динаміка кількості усиновлених дітей-сиріт і дітей, котрі позбавлені батьківського піклування протягом 2005 р. та 2015–2020 рр.

Побудовано автором за [41]

Інтерес для дослідження мають показники, які характеризують громадянство усиновителів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка кількості усиновлених дітей, котрі позбавлені батьківського піклування і дітей-сиріт протягом 2005 р. та 2015–2020 рр. [41]

Показники		2005 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Кількість дітей, усиновлених протягом року	осіб	5241	2925	2757	2878	1964
	Громадянами України	3085	2589	2379	2491	1709
	питома вага, %	58,9	88,5	86,3	86,6	87,0
Іноземними громадянами	осіб	2156	336	378	387	255
	питома вага, %	41,1	11,5	13,7	13,4	13,0

Показники табл. 2.6 свідчать, про значні зміни структури усиновителів (за ознакою громадянства). Так, якщо у 2005 р. 41,1% усиновлювачів були іноземними громадянами, то упродовж останніх чотирьох років їх частка знизилась до рівня 13,7–13,0%. Відповідно усиновлення дітей громадянами України становило: у 2017 р. – 88,5% всіх усиновлених дітей; у 2018 р. – 86,3%; у 2019 р. – 86,6%; у 2020 р. – 87,0%.

Зниження кількості дітей, які були усиновлені іноземними громадянами можна пояснити законодавчими змінами, відповідно до іноземні громадяни можуть всиновити дитину тільки у випадку відсутності можливості влаштувати її в сім'ю в Україні. Крім того, іноземці можуть усиновлювати дітей віком від п'яти років [42].

Державна політика, яка реалізується у сфері соціального захисту дітей має сприяти створенню надійної та безпечної системи влаштування дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт. Досягнути цієї мети можна шляхом налагодження тісного взаємозв'язку між органами державної влади (місцевого самоврядування), що приймають рішення про влаштування дитини з сім'єю, дитячим будинком сімейного типу чи інтернатним закладом. Враховуючи важливість дотримання права дитини проживати в сім'ї, вирішення питання про вилучення дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт із сім'ї має бути оптимізоване, а норми вирішення даного питання мають бути обґрунтованими та уніфікованими.

2.2. Практичні аспекти альтернативних форм догляду за дітьми

Із прийняттям «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» [37] Україна змінила пріоритети державної політики у сфері захисту дітей та почала активно впроваджувати передову світову практику захисту прав дітей в контексті

найповнішого забезпечення інтересів дитини шляхом підтримки сім'ї та створення належних умов для виховання і розвитку дитини в середовищі, яке максимально наближене до сімейного.

Концепція утверджує, що всебічному та гармонійному розвитку дитини сприяє сім'я, де здійснюється догляд та виховання відповідно віку дитини, формуються позитивні емоційні стосунки, враховуються індивідуальні потреби і можливості дитини, формуються навички для життя у суспільстві.

Не всі діти в Україні мають можливість виховуватися у повноцінній сім'ї, коли фінансові проблеми, складні життєві обставини зумовлюють до соціального сирітства.

Міжнародний досвід доводить доцільність реформування системи інституційного виховання дітей та надання переваги альтернативним формам догляду за дітьми, котрі з певних причин не можуть проживати з рідними батьками. Альтернативні форми догляду за дітьми передбачають: встановлення піклування та опіки, влаштування дітей у прийомні сім'ї, патронатні сім'ї, будинки сімейного типу, інші і заклади, де умови наближені до сімейних. В таких закладах одночасно може перебувати не більше як 15 дітей.

Впровадження у життя державних пріоритетів сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, котрі позбавлені батьківського піклування створило основу для розвитку в Україні таких нових соціальних інститутів як будинки сімейного типу та прийомні сім'ї.

Динаміка кількості дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей відображена у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка кількості будинків сімейного типу та прийомних сімей у 2017–2020 рр. [36]

Показники		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Прийомні сім'ї	кількість	3677	3512	3346	3172
	абсол. приріст.	-	-165	-166	-174
Дитячі будинки сімейного типу	кількість	1019	1103	1153	1235
	абсол. приріст.	-	84	50	82

Як видно із показників табл. 2.7, у 2017–2020 рр. кількість прийомних сімей стабільно зменшувалася. Так, у 2017 р. в Україні зареєстровано 3677 прийомних сімей, у 2018 р. – 3512 (їх кількість зменшилась на 165 сімей), у 2019 р. – 3346 (їх кількість зменшилась на 166 сімей), у 2020 р. – 3172 (їх кількість зменшилась на 171 сім'ю).

Оцінка динаміки показника кількості дитячих будинків сімейного типу свідчить про зростання: у 2017 р. в Україні функціонувало 1019 дитячих будинків сімейного типу, у 2018 р. – 1103 (їх кількість зросла на 84 сім'ї), у 2019 р. – 1153 (їх кількість зросла на 50 сімей), у 2020 р. – 1235 (їх кількість зросла на 82 сім'ї). Зобразимо ці показники графічно (рис. 2.7).

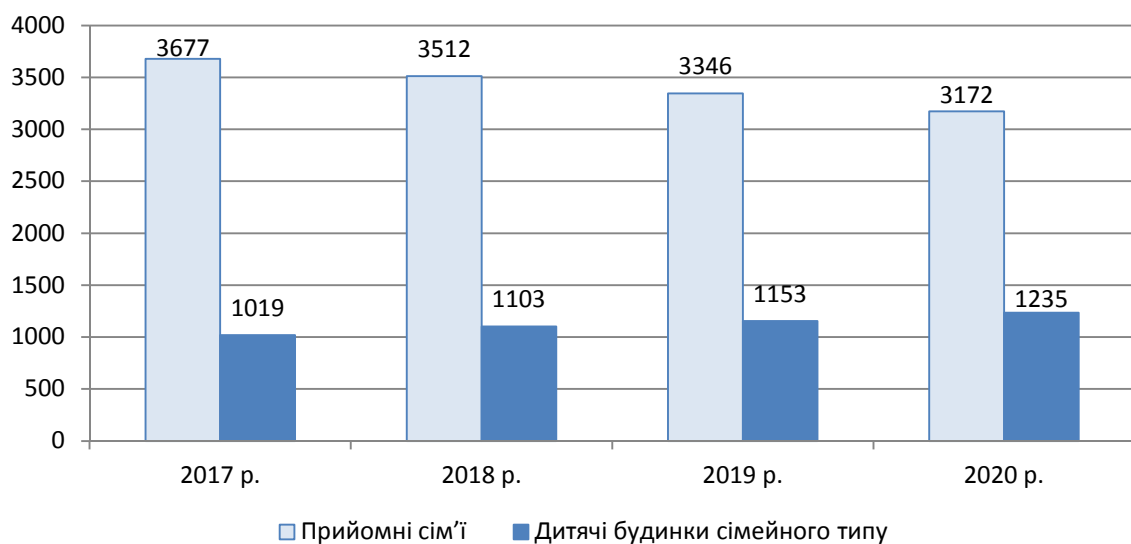

Рис. 2.7. Динаміка кількості будинків сімейного типу та прийомних сімей у 2017–2020 рр.

Побудовано автором за [36]

Прийомна сім'я може взяти на виховання до чотирьох дітей-сиріт або дітей, котрі позбавлені батьківського піклування. Для будинку сімейного типу є можливість взяти на виховання не менше п'яти дітей-сиріт або дітей, котрі позбавлені батьківського піклування. У будинку сімейного типу кількість дітей не може перевищувати десять осіб, включаючи рідних дітей. Метою функціонування будинків сімейного типу та прийомних сімей є забезпечення

сімейне виховання дітям, котрі позбавлені можливості виховуватися у власній сім'ї.

Аналіз показників кількості дітей, яких передано на виховання у сімейного типу та прийомні сім'ї представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка кількості дітей, які перебувають у будинках сімейного типу та прийомних сім'ях у 2017–2020 рр. [36]

Показники		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Прийомні сім'ї	осіб	6888	6571	4245	4392
	абсол. приріст.	-	-317	-2326	147
Дитячі будинки сімейного типу	осіб	6809	7372	9813	10124
	абсол. приріст.	-	563	2441	311

Як видно із показників табл. 2.8, у 2018–2019 рр. кількість дітей, які виховувалися у прийомних сім'ях зменшувалася. Так, у 2017 р. у прийомних сім'ях перебувало 6888 дітей, у 2018 р. – 6571 (їх кількість зменшилась на 317 дітей), у 2019 р. – 4245 (їх кількість зменшилась на 2326 дітей). У 2020 р. у прийомних сім'ях перебувало 4392 (їх кількість зросла на 147 дітей).

Оцінка динаміки показника кількості дітей, які виховувалися у будинках сімейного типу свідчить про стабільне зростання: у 2017 р. – 6809 дітей, у 2018 р. – 7372 (їх кількість зросла на 563 дитини), у 2019 р. – 9813 (їх кількість зросла на 2441 дитину), у 2020 р. – 10124 (їх кількість зросла на 311 дітей). Для наочності показники кількості дітей, які перебувають у будинках сімейного типу та прийомних сім'ях зображено на діаграмі (рис. 2.8).

Виховання дітей, котрі залишилися без опіки батьків та дітей-сиріт у будинку сімейного є свого роду делегуванням державою батькам-вихователям права на виховання та утримання цих дітей. Така передача обов'язків супроводжується здійсненням контролю уповноважених органів стосовно виконання обов'язків батьками-вихователями по відношенню до вихованців. Такий контроль здійснюють служби у справах дітей та місцеві органи опіки та піклування.

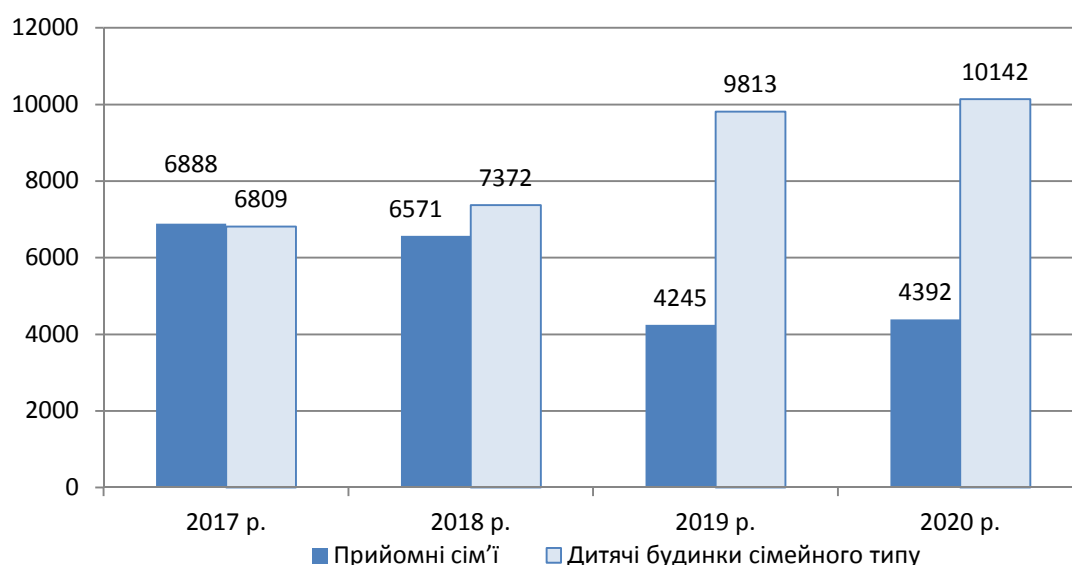

Рис. 2.8. Динаміка кількості дітей, які перебувають у будинках сімейного типу та прийомних сім'ях у 2017–2020 рр.

Побудовано автором за [36]

Укладання угоди між уповноваженими органами та батьками-вихователями передбачає певні права й обов'язки. З одного боку, орган виконавчої влади повинен виділяти грошові кошти для утримання вихованців та грошову винагороду батькам-вихователям. При цьому, відповідні органи контролюють умови виховання та проживання дітей, і у випадку невідповідності вимог можуть розірвати угоду із батьками-вихователями [43].

Батьки-вихователі відповідають за здоров'я і життя, психічний і фізичний розвиток дітей. Батьки-вихователі є законними представниками своїх вихованців та мають право захищати їх права та інтереси у всіх установах, органах та організаціях.

Будинок сімейного типу відрізняється від прийомної сім'ї кількістю дітей, котрі влаштовуються на виховання. Саме тому, при створення дитячого будинку сімейного типу (може виховуватися більше п'яти дітей) потребує спеціальної підготовки батьків, яку здійснюють соціальні служби.

Для батьків-вихователів та прийомних батьків передбачено певні соціальні гарантії (див. рис. 2.9).

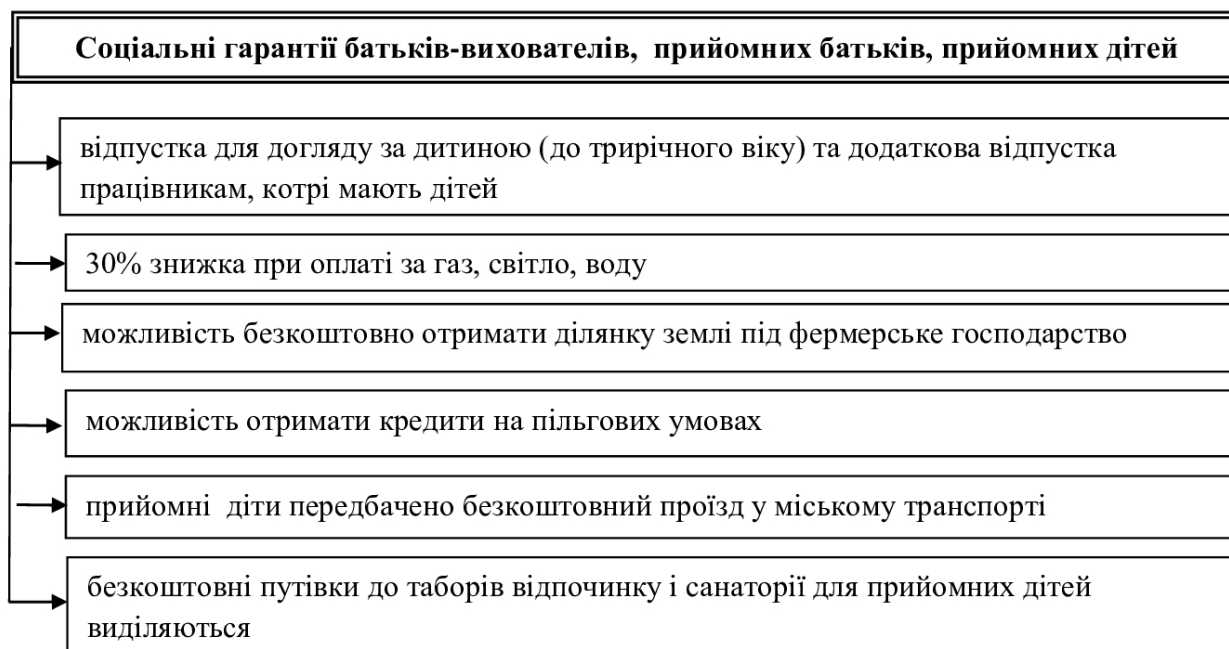

Рис. 2.9. Соціальні гарантії батьків-вихователів, прийомних батьків, прийомних дітей [43]

При створенні дитячого будинку сімейного типу родині надається житлова площа, яка гарантує всім членам нормальні умови життя та розвитку, забезпечує гармонійний розвиток дітей.

Місцева державна адміністрація повинна надати батькам-вихователям індивідуальний будинок чи простору квартиру поза чергою. Таке житло має бути обладнане меблями, побутовою технікою та предметами тривалого вжитку.

Особливістю дитячого будинку сімейного є те, що тут не виникають сімейні правовідносини – вихованці будинку можуть підтримувати особисті стосунки з батьками та родичами, якщо це не має негативного впливу на їх інтереси та не заборонено рішенням суду. Можливості та форми такого спілкування визначаються органами піклування та опіки і погоджуються із батьками-вихователями, при безпосередній участі соціального працівника, котрий здійснює соціальний супровід.

Соціальні працівники здійснюють посередницьку діяльність між батьками-вихователями та службами, котрі захищають права дитини, налагоджують співпрацю з різними фахівцями та спеціалістами з метою забезпечення відповідних умов виховання дитини. Соціальні працівники сприяють вирішенню проблем пов'язаних із здоров'ям, розвитком, вихованням, поведінкою дитини, приймають рішення як саме доцільно вирішити ту чи іншу проблему. Для досягнення найкращих результатів соціальні працівники складають план соціального супроводу вихованців дитячого будинку.

Переваги виховання дітей у прийомних сім'ях і будинках сімейного типу порівняно з закладами інтернатного типу представлено на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Переваги виховання дітей у прийомних сім'ях і будинках сімейного типу

Ефективність сімейного виховання дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт визначається рівнем адаптації таких дітей у дорослому житті та їх можливістю взаємодіяти у суспільстві. Результат виховної роботи залежить від рівня підготовленості дитини самостійно приймати рішення та діяти у різних життєвих обставинах.

Розширення мережі дитячих будинків та кількості прийомних сімей є необхідною умовою ефективності державної політики у сфері соціального захисту дітей, у яких немає родини і потребує формування такої системи соціальних служб, діяльність яких зорієнтована на підтримку та соціальний супровід сімейних форм влаштування потребуючих дітей.

2.3. Механізм формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей

Практична реалізація державної політики у сфері соціального захисту дітей здійснюється за допомогою відповідного механізму. На думку Кривачук Л., формування та реалізація державної політики у даній сфері є складною системою, яка спрямована досягати поставлених цілей у сфері захисту дітей і включає сукупність правових норм, органів державної влади та місцевого самоврядування, а також практичні методи, заходи, важелі та інструменти за допомогою яких відбувається формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту дітей [44].

Механізм реалізації політики держави у сфері соціального захисту дітей включає такі складові елементи: фінансовий, правовий, організаційний, інформаційний, громадський (рис. 2.11).

Фінансовий механізм політики держави у сфері соціального захисту дітей забезпечує фінансування із державного та місцевих бюджетів а заходів пов'язаних із охороною дитинства, соціальним захистом дітей загалом. Так, за рахунок коштів бюджету фінансуються державні програми і заходів стосовно дітей; надаються різноманітні допомоги сім'ям із дітьми, особам, які є інвалідами з дитинства та дітям-інвалідам, малозабезпеченим сім'ям,. Крім того, утримання притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, соціальних гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, котрі

позбавлені батьківського піклування, територіальних центрів соціального обслуговування та соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, дитячих будинків сімейного типу – здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

Рис. 2.11. Механізм формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей [44]

За рахунок бюджетних коштів надається фінансова підтримка прийомних сімей, надаються компенсації фізичним особам, котрі надають соціальні послуги дітям з інвалідністю.

Правовий механізм політики держави у сфері соціального захисту дітей базується на Конституції України, «Конвенції ООН про права дитини» [30], «Декларації прав дитини» [25], Законі України «Про охорону

дитинства» [45], «Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [37], «Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей» [34], Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [33] та ін.

Під організаційним механізмом державної політики у сфері соціального захисту дітей розуміють систему органів виконавчої влади на які покладається повноваження здійснення соціального захисту дітей, зокрема:

- міністерство соціальної політики України;
- уповноважений Президента України з прав дитини;
- органи виконавчої влади місцевого самоврядування та їх структурні підрозділи;
- служби у справах дітей.

Міністерство соціальної політики України розробляє та реалізує фінансову політику держави у сферах: сім'ї та дітей, усиновлення та захисту прав дітей, оздоровлення та відпочинку дітей.

З 2011 року в Україні функціонує інститут уповноваженого Президента України з прав дитини, основним завданням якого є забезпечення умов для реалізації соціальних, особистих та культурних інтересів дітей в Україні [47]. Запровадження посади омбудсмена у справах дітей пов'язане із виконанням Україною міжнародних зобов'язань стосовно забезпечення прав дитини. Інституцію Уповноваженого Президента України з прав дитини створено в межах виконання вимог «Конвенції ООН про права дитини» [30]. Завдання та повноваження Уповноваженого Президента України з прав дитини визначено відвідним положенням [47] (рис. 2.12).

Органи виконавчої влади місцевого самоврядування виконують делеговані повноваження, які стосуються надання соціальних послуг сім'ям із дітьми, сім'ям, котрі перебувають у складних життєвих обставинах і потребують допомоги, забезпечують утримання і виховання дітей, котрі перебувають у складних життєвих обставинах тощо.

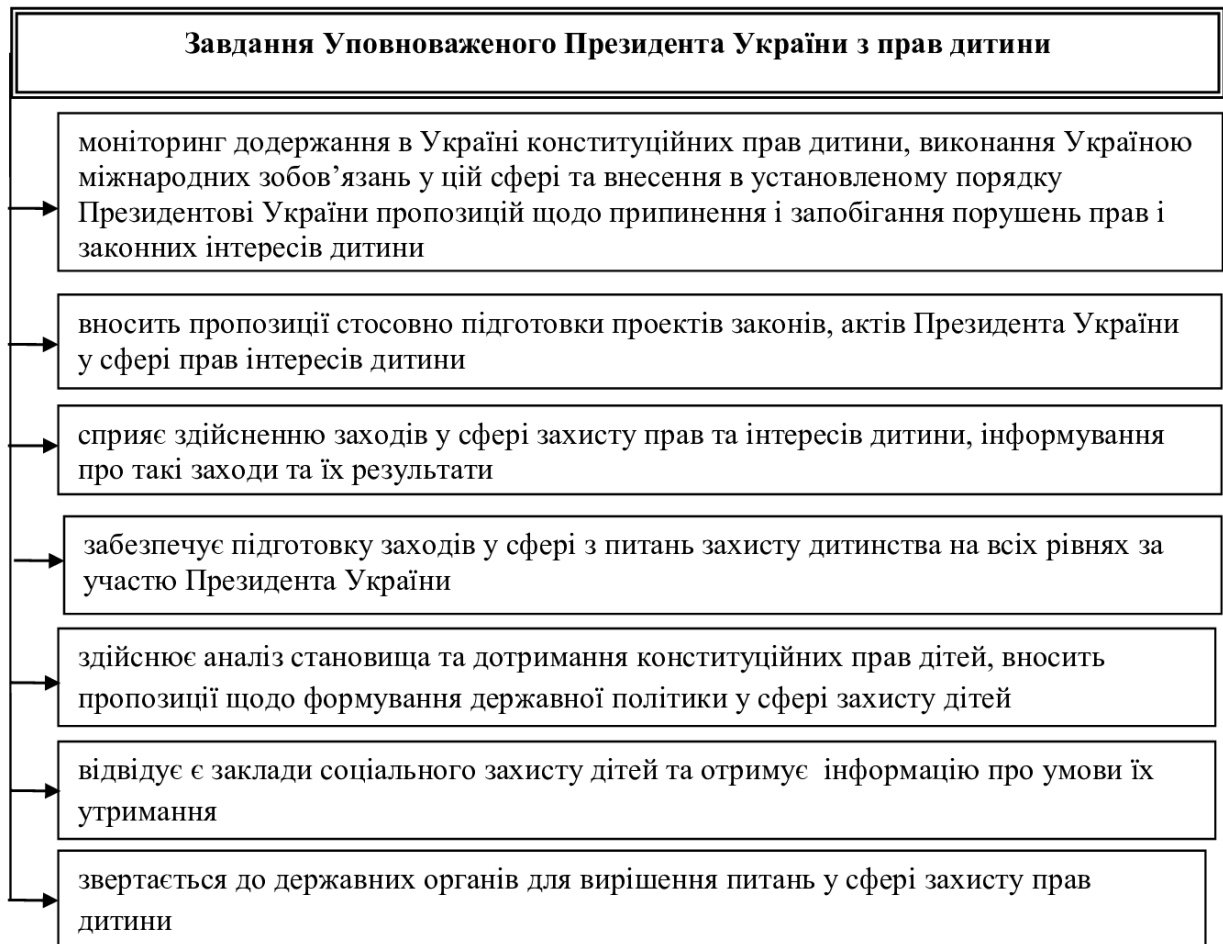

Рис. 2.12. Завдання Уповноваженого Президента України з прав дитини [47]

Служби у справах дітей безпосередньо приймають участь у реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей. Зокрема, їх діяльність спрямована на сприяння фізичного, інтелектуального та духовного розвитку дітей, запобігання безпритульності та бездоглядності дітей, попередження дитячої злочинності. Важливим напрямом діяльності служби у справах дітей є супровід та сприяння встановленню опіки і піклування над дітьми, усиновлення дітей, влаштування у прийомні сім'ї, у будинки сімейного типу.

У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання пов'язані із вдосконаленням інформаційного механізму стосовно формування та реалізації політики держави у сфері соціального захисту дітей. Інформаційний механізм передбачає щорічне проведення слухань у Верховній Раді України

щодо становища дітей України, здійснення комплексних досліджень з різних проблем, які стосуються соціального захисту дітей, організацію нагляду у сфері захисту прав дітей, надання інформації громадськості про результати реалізації заходів в межах даної політики. Інформаційні, аналітичні, статистичні матеріали стосовно становища дітей, підготовка національних звітів та прогнозування тенденцій є основою для вдосконалення та розвитку державної політики у сфері соціального захисту дітей в Україні.

Як зазначає А. Дегтяр, «... у XXI ст. інформація є найважливішим засобом організації та регулювання суспільної життєдіяльності, однією з форм закріплення та поширення знань, дієвим інструментом державного управління. Одержання наявної, збереження створеної та пошук нової, адекватне розуміння й ефективне використання здобутої інформації стають дедалі складнішою справою, що вимагає сил і засобів, застосування сучасних інформаційних технологій» [48].

Вплив медіа простору на формування та реалізацію політики держави у сфері соціального захисту дітей найбільше відображається у трьох аспектах: перший – використання медіа та Інтернет-ресурсів під час реалізації заходів в межах політики, другий – поширення інформації серед національних та міжнародних громадських та самоврядних організацій, які здійснюють діяльність в інтересах дітей, третій – вплив інформаційного простору на формування та розвиток особистості через отримання інформації безпосередньо самими дітьми.

Із вище викладеного можемо зробити висновок, що ефективне функціонування інформаційного механізму у сфері захисту дітей сприяє впровадженню прогресивних інформаційних технологій в управлінську діяльність, оптимізує процес формування інформаційно-аналітичних ресурсів у сфері захисту інтересів та прав дітей.

Громадський механізм формування та реалізації політики у сфері соціального захисту дітей передбачає залучення до участі у заходах міжнародних і вітчизняних, дитячих та молодіжних громадських організацій,

бізнесових-структур та громадян (дітей та їх батьків, потенційних та існуючих прийомних батьків, батьків-вихователів, піклувальників та опікунів).

До найбільш значимих та впливових міжнародних міжурядових організацій, які захищають інтереси дітей належать: Організація Об'єднаних Націй, в тому числі Комітет ООН із прав дитини, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня організація по охороні здоров'я (ВООЗ) тощо.

Значним внеском у формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту дітей також вирізняються міжнародні неурядові організації: Міжнародний альянс «Врятуємо дітей», Міжнародна асоціація «Друзі дітей», Міжнародна благодійна організація «Надія і житло для дітей», Міжнародна благодійна організація «Кожній дитині», Міжнародне товариство із недопущення насильства над дітьми та зневажання їх потребами, Міжнародна благодійна фундація «Отчий дім» тощо [44].

Міжнародне співробітництво в інтересах дітей є важливим складовим елементом політики держави у сфері соціального захисту дітей та дієвим інструментом, який сприяє розв'язанню нагальних проблем дітей в Україні загалом та на місцевому рівні зокрема. Фінансова та інформаційна підтримка з боку інших держав та міжнародних інституцій дозволяють компенсувати нестачу внутрішніх ресурсів, зумовлену складним соціально-економічним становищем України.

Оцінка дієвості механізму формування та реалізації політики держави у сфері соціального захисту дітей в Україні дозволяє зробити висновок про доцільність:

- удосконалення інформаційної діяльності органів виконавчої влади у сфері захисту дитинства шляхом активізації поширення даних стосовно становища дітей, національних звітів та прогнозування тенденцій у медіа просторі;
- формування інформаційно-аналітичних ресурсів на основі розробленої системи показників у сфері соціального захисту дітей;

- надання широкого спектру інформаційних послуг шляхом впровадження прогресивних інформаційних технологій в державно-управлінську діяльність у сфері соціального захисту дітей;
- створення якісно нової національну систему громадського контролю у сфері охорони дитинства;
- використання потенціалу громадських організацій та об'єднань на рівні територіальних громад з урахуванням специфічних потреб конкретної ситуації.

Висновки до розділу 2

Гармонійному розвитку дитини сприяє сім'я, де здійснюється догляд та виховання відповідно до віку дитини, формуються позитивні емоційні стосунки, враховуються індивідуальні потреби і можливості дитини, формуються навички для життя у суспільстві.

Сучасні державна політика у сфері соціального захисту дітей спрямована на реформування системи інституційного виховання дітей та надання переваги альтернативним формам догляду за дітьми, які з певних причин не можуть проживати з рідними батьками. Альтернативні форми догляду за дітьми передбачають: встановлення піклування та опіки, влаштування дітей у прийомні сім'ї, патронатні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, інші і заклади, де умови наближені до сімейних.

В межах реалізації програми реформування закладів соціального захисту досягнуто зменшення кількості вихованців інтернатних установ.

Ефективність сімейного виховання дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт визначається рівнем адаптації таких дітей у дорослому житті та їх можливістю взаємодіяти у суспільстві. Результат виховної роботи залежить від рівня підготовленості дитини самостійно приймати рішення та діяти у різних життєвих обставинах.

Розширення мережі дитячих будинків та кількості прийомних сімей є необхідною умовою ефективності політики держави у сфері соціального захисту дітей, у яких немає родини і потребує формування такої системи соціальних служб, діяльність яких зорієнтована на підтримку та соціальний супровід сімейних форм влаштування потребуючих дітей.

Оцінка дієвості механізму формування та реалізації політики держави у сфері соціального захисту дитинства в Україні дозволяє зробити висновок про доцільність:

- удосконалення інформаційної діяльності органів виконавчої влади у сфері захисту дитинства шляхом активізації поширення даних стосовно становища дітей, національних звітів та прогнозування тенденцій у медіа просторі;

- формування інформаційно-аналітичних ресурсів на основі розробленої системи показників у сфері соціального захисту дітей;

- надання широкого спектру інформаційних послуг шляхом впровадження прогресивних інформаційних технологій в державно-управлінську діяльність у сфері соціального захисту дітей;

- створення якісно нової національну систему громадського контролю у сфері охорони дитинства;

- використання потенціалу громадських організацій та об'єднань на рівні територіальних громад з урахуванням специфічних потреб конкретної ситуації.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

3.1. Досвід зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, які позбавлені піклування батьків та можливості його упровадження в Україні

Створення найкращих умов для підтримки вразливих груп дітей є одним із найважливіших завдань переважної більшості країн. Ефективні управлінські рішення у сфері соціального захисту дозволяють дітям в подальшому інтегруватися в суспільство. Зміна пріоритетів державної політики у сфері захисту дітей в Україні розпочалась із прийняттям «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» [37], коли розпочалося впровадження альтернативних форм догляду за дітьми, котрі не можуть проживати з рідними батьками.

Разом з тим є очевидним, що повністю відмовитися від шкіл-інтернатів не можна, тому варто проаналізувати досвід такого типу розміщення за кордоном та запровадити його найкращі результати в Україні. Позитивний вплив інтернатного виховання на розвиток особистості дитини, відповідно до базових світових стандартів є можливим лише тоді, якщо у такому закладі проживає не більше як 20-30 дітей. Лише при відносно невеликій кількості дітей можна говорити про якісну підготовку дітей до самостійного дорослого життя [49, с. 112].

Найважливішою тенденцією розвитку альтернативної освіти для дітей-сиріт у світі є перехід від дитячого будинку до сімейної безперервної освіти.

За останні 20 років більшість країн світу надають перевагу виховання дітей у сімейному середовищі та відмова від передачі на виховання до великих дитячих закладів [49, с. 112]. У Румунії, Угорщині та інших країнах законодавством про захист прав дитини передбачено, що в жодному інтернат

не може виховуватися більше як 20-30 дітей, а атмосферу виховання має бути максимально наближеною до сімейної.

Урядом Угорщини виділено значні обсяги бюджетних коштів на реформування інтернатів. Незважаючи на певні труднощі переходу від традиційної системи виховання дітей, котрі позбавлені батьківської опіки до виховання у мало чисельних групах процес впровадження нових форм виховання триває [49, с. 112].

У США, наразі немає дитячих будинків з великою кількістю вихованців. Дітей, які потребують тимчасового чи тривалого вилучення із сім'ї, або мають важку психологічну травму, поміщатимуть до закладів типу «колективних будинків».

В таких «колективних будинках» працюють висококваліфіковані спеціалісти: соціальні працівники, психотерапевти, вчителі, психіатри, педіатри, юристи, які забезпечують інтенсивний вплив та втручання з метою корекції поведінки дітей. Спеціалісти вивчають та оцінюють проблеми і потреби дітей, розробляють план втручання для кожної дитини. В подальшому відбувається оцінка результатів втручання та змін у поведінці і стані дитини та упродовж наступних трьох місяців приймають рішення про майбутнє дитини.

Механізм влаштування дітей, котрі позбавлені батьківської опіки у Швеції пройшов два етапи: перший – супроводжувався закриттям дитячих будинків (1940-80-ті роки) та другий – коли родини долучалися до роботи у дитячих будинках (1990-ті) [49, с. 113].

Стратегію влаштування дітей, котрі позбавлені батьківської опіки та соціального захисту дітей розробляв заклад «Барнбюн Ско» (Стокгольм), який визнано центром розвитку системи соціальної допомоги дітям у скандинавських країнах. Суть даної стратегії полягала у боротьбі з процесами вилучення сім'ї від виховання дітей та розробці та впровадженні заходів, спрямованих не лише на дитину, але і на її сім'ю. Заходи в межах даної стратегії спрямовувалися виховання дітей у сім'ї, а не у дитячому будинку.

Практика влаштування дітей, котрі позбавлені батьківської опіки У Білорусії базується на розрахунках відповідно до яких вартість виховання дітей у сім'ї є у 5-7 разів дешевшою, аніж в інтернатах та дитячих будинках. Саме тому, у Білорусії надається перевага влаштування дітей у сім'ї, а не в інтернатні заклади. Статистика свідчить, що за останні роки у Білорусії у дитячих будинках сімейного типу виховується вісім тисяч дітей різного віку. У місті Кобрині Брестської області є дитяче село – в якому функціонують численні дитячі будинки сімейного типу. У такому селищі у невеликих будинках проживає 12 матерів-вихователів зі 120 дітьми різного віку [49, с. 113].

Історично, автором та розробником системи виховання дітей, котрі позбавлені батьківської опіки «Дитяче селище» є австрійський лікар і педагог Герман Гмайнер. Саме він ще у 1949 р. створив перший дитячий будинок в м. Імсті, де наприкінці 1950 р. було організовано «дитяче село». Починаючи із 1993 р. такі поселення набули поширення та функціонують у 120 країнах [49, с. 112].

Селище Хінтербрюль (Австрія) є найбільшим дитячим селищем в Європі, яке налічує 24 котеджі у яких проживають сім'ї з дітьми. Селище утримується за рахунок регулярних внесків родичів дітей (у вигляді аліментів) та пожертв громадян. У кожному будинку проживає 6–8 дітей віком до 15 років. На території села є власний дитячий садок, який відвідують молодші діти. Діти шкільного віку навчаються у місцевій школі. Після закінчення навчання (діти від 15 років) такі діти можуть проживати в «Домі молоді» [49, с. 112].

Характерною особливістю виховання дітей, котрі позбавлені батьківської опіки у Словаччині та Чехії є наявність «діагностичних будинків» для дітей, де вони можуть перебувати. 1,5-2 місяці. Упродовж цього періоду кваліфіковані спеціалісти (соціальні працівники, психотерапевти, вчителі) проводять медико-психологічну діагностику та направляють дитину в сім'ю, до сімейного дитячого будинку (звичайного чи спеціалізованого) – залежно від того, який діагноз чи особливості поведінки виявлено у процесі дослідження дитини.

У В'єтнамі діють сімейні центри соціального захисту, які фінансуються за рахунок державних коштів. Щомісячно на утримання однієї дитини виділяють 84 000 донгів (6 доларів США). У таких центрах діти розділені на невеликі групи – сім'ї, де є матір та 6–8 дітей різного віку (братів та сестер). У таких центрах дітей виховують як у повноцінній сім'ї, їх готують до дорослого життя, діти навчаються та здобувають професію [49, с. 114].

Для Великої Британії характерною є незначна кількість будинків-інтернатів для дітей, причому вони поширені лише в деяких місцевостях. Переважно діти перебувають на короткостроковому проживанні у спеціальних закладах. Найпопулярнішою формою є foster families (foster – виховання чужої дитини, або передача дитини на виховання). Фостерні сім'ї – це прототип прийомної сім'ї, де виховується близько 80% усіх дітей, котрі позбавлені батьківського піклування. Для фінансової підтримки фостерної сім'ї визначається обсяг соціальної допомоги на дитину індивідуально та залежить від кількості та комплексу наданих послуг дитині відповідно до її індивідуальних потреб.

З метою забезпечення достатньої чисельності фостерних вихователів на рівні держави сформовано мережу спеціальних фостерних агентств, які виконують дві основні функції:

- пошук і підготовку потенційних вихователів;
- створення комплексу безоплатних послуг для дітей-сиріт і вихователів.

Другою формою фостерингу є приватна домовленість про опіку над дитиною між батьками дитини та фостерними вихователями, що здійснюється в будинку опікунів без залучення представників органів місцевої влади [50, с. 60].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, про доцільність запозичення досвіду розвинутих зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт. Зокрема, в Україні в межах реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей доцільно:

- посилити соціальну рекламу для сприяння сімейним формам виховання;
- активізувати співпрацю неурядових інституцій, громадських організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування в контексті замовлення соціальних послуг у сфері соціального захисту дітей-сиріт, з повною або частковою фінансовою підтримкою, що у свою чергу сприятиме зайнятості населення;

- поширювати інформацію про доцільність здійснення благодійних внесків громадським організаціям, котрі здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт;

- здійснювати достатню фінансову підтримку батьків усиновителів, патронатних сімей;

- заохочувати громадян до опіки над дітьми, які позбавлені батьківського піклування та дітьми-сиротами.

З метою покращення роботи по влаштуванню дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт у сімейні форми виховання доцільно здійснити такі заходи:

- активізувати роботу по своєчасному виявленню дітей, котрі залишились без батьківського піклування та надавати їм статус дитини-сироти або дитини, котра позбавлена батьківського піклування, брати таких дітей на облік;

- посилити роботу по пошуку та підбору усиновителів, піклувальників, опікунів, батьків-вихователів та прийомних батьків;

- сприяти економічному розвитку регіону, покращенню становища на ринку праці і як наслідок – створювати нові робочі місця з відповідним рівнем оплати праці;

- розробляти та реалізувати соціальні програми, які спрямовувати на матеріальну підтримку сімей з дітьми, неповні сім'ї;

- популяризувати сімейні цінності, реалізовувати заходи спрямовані на формування культури сім'ї;

– активізувати боротьбу з основними причинами виникнення соціального сирітства – алкоголізмом та наркоманією.

3.2. Перспективи розвитку наставництва як ефективної форми соціальної підтримки дітей

Реформа деінституціоналізації інтернатних закладів для дітей та наближення до європейських стандартів заходів, які здійснюються в межах державної політики у сфері захисту дітей передбачає розміщення дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт до різних форм сімейного виховання (дитячі будинки сімейного типу, усиновлення, патронат, опіка/піклування).

Пропонуємо розглянути ще одну альтернативну форму підтримки дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт – наставництво. Така форма підтримки соціально незахищених дітей може стати важливою навіть для тих дітей, які перебувають в інтернатних закладах.

Наставництво сприяє вирішенню проблеми самотності дітей в інтернатних установах та через особисте спілкування та підтримку дорослої людини готує дитину до майбутнього самостійного життя.

Соціально незахищені діти особливо потребують практичних порад стосовно організації побуту та здобуття соціальних навиків, досвіду сімейних відносин, міжособистісних стосунків та формування довіри до людей, формування моделі власного майбутнього. Спілкування із дорослою людиною сприяє кращій соціалізації особистості, допомагає здобути впевненість при переході до самостійного життя.

Нормативно-правовою базою функціонування інституту наставництва для дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт є Закон

України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт» [51] та Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною» [52].

Наставництво (походить від англійського слова «mentor» – наставник) – є добровільною безоплатною діяльністю наставника, яка полягає у наданні дитині, що проживає у закладі для дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт, або іншому закладі для дітей, особистісної підтримки і допомоги, яка, в першу чергу, стосується підготовки до самостійного життя.

Основні завдання наставництва представлено на рис. 3.1.

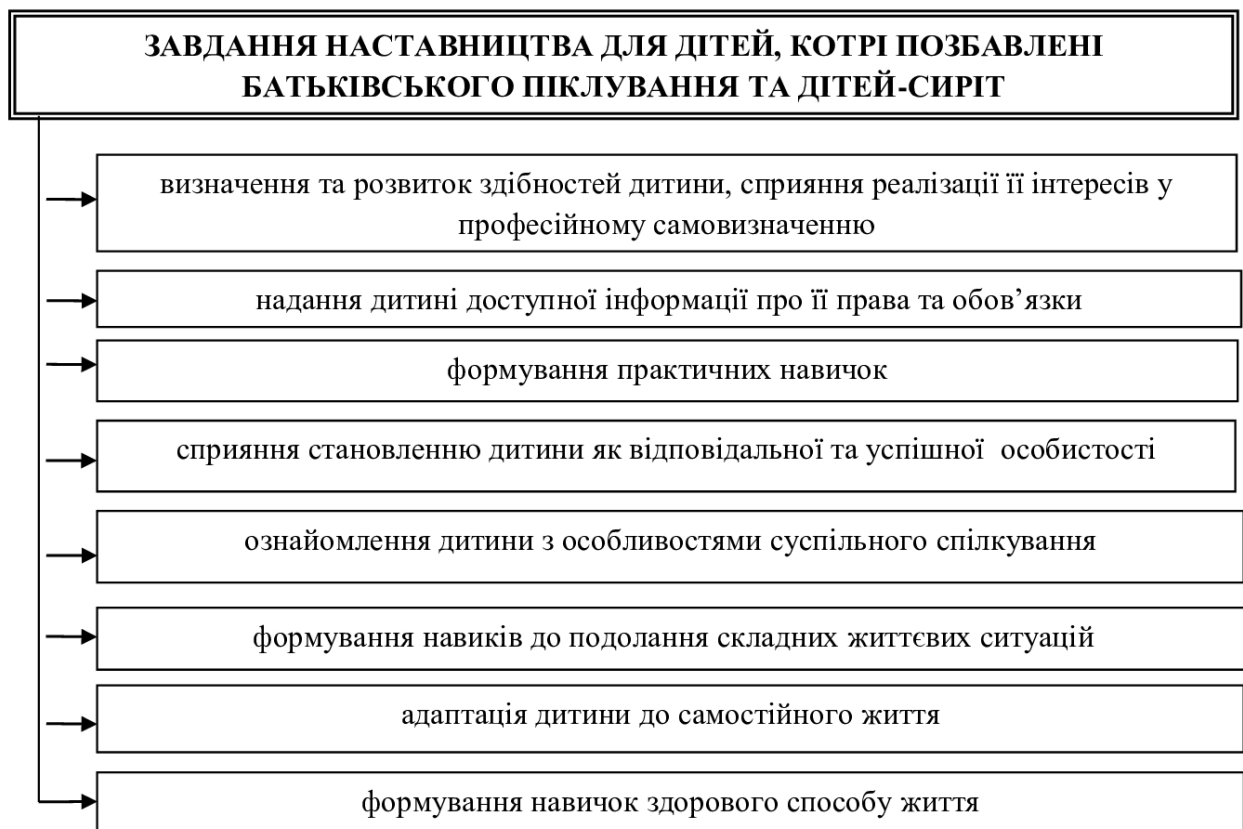

Рис. 3.1. Завдання наставництва для дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт [53, с. 22]

Наставництво як діяльність вимагає спільних зусиль та координацію дій та зусиль з боку соціальних служб у справах дітей, громадських організацій адміністрації інтернатних закладів та безпосередньо наставників.

В кожній області відповідно до розпорядження голови обласної державної адміністрації створено робочу групу з питань здійснення наставництва над дітьми, до складу якої входять представники служб у справах дітей, департаменту соціальної і молодіжної політики, департаменту освіти і науки, а також партнерські організації.

Наставництво на сьогоднішній день ще не набуло широкого поширення. Так, часто за наставництво вважають шефську допомогу підприємств, організацій інтернатним закладам. Існує думка, що наставництво потрібне виключно для старших дітей і дійсно, більшою популярністю наставництво користується саме серед випускників інтернатних закладів. Разом з тим, згідно законодавства, така форма соціальної підтримки дітей, які перебувають у закладах соціального захисту повинна застосовуватися до всіх вікових груп дітей.

Як свідчить досвід громадських організацій, наставництвом можуть займатись не лише про люди старшого віку, також ними може бути і молодь.

Досвід зарубіжних країн у сфері наставництва заслуговує на вивчення. Заслуговує на увагу досвід США, де поширений рух Big Brothers Big Sisters (великий брат, велика сестра), який існував ще у 1904 р. та спрямований на задоволення основних потреб конкретної дитини. Дослідження, проведені в межах вказаної програми свідчать, що діти, які регулярно спілкуються зі своїми наставниками:

- менше схильні до вживання алкоголю (на 27%);
- менше схильні до вживання наркотичних речовин (на 46%);
- частіше вступають на навчання до університетів (на 55%);
- частіше активно беруть участь у волонтерській діяльності (на 78%);
- самі хочуть стати наставниками (на 90%);
- готові займати лідерські позиції (на 100%) [54].

В Україні здійснює діяльність міжнародна некомерційна організація Kidsave International, яка має представництва у різних країнах світу і сприяє розміщенню дітей у прийомних сім'ях, отримати підтримку дорослих людей у формі наставництва [55, с. 29].

Наставництво в Україні здобуло широке поширення завдяки реалізації проекту ГО «Одна надія», який розпочався в 2009 р. Відповідно до розробленої методики у 2010 р. було підготовлено перших наставників. За період реалізації проекту наставництвом охоплено 1358 дітей по всій країні. Проект реалізовувався в м. Києві та у Київській області, де було сформовано понад 200 пар «дитина – наставник». У межах проекту розроблено три основні напрями взаємодії із дітьми-сиротами і дітьми, котрі позбавлені батьківської опіки: профорієнтація, соціалізація та допомога в навчанні. Під час реалізації проекту застосовувалися індивідуальні і групові форми взаємодії [56, с. 14].

ГО «Одна надія» разом із міжнародною організацією Kidsave International, альянсом «Україна без сиріт» та благодійним фондом «Мій дім» заснували Асоціацію наставництва для дітей та молоді та продовжують розвивати як індивідуальне, так і групове наставництво.

Асоціація наставництва для дітей та молоді постійно проводить навчання для спеціалістів соціальних служб з усіх областей України, готує тренерів з наставництва для служб у справах дітей, центрів надання соціальних послуг, організовує тренінги для наставників.

Інститут наставництва лише розпочав роботу і не набув широкого поширення. Відповідно до даних, оприлюднених ГО «Одна надія», наставництво найбільш поширене у Київській та Дніпропетровській областях. Так, у лютому 2020 р. у м. Дніпро налічувалося 37 кандидатів у наставники, з них:

- 23 уклали договори про наставництво,
- 13 знаходилися на етапі добору партнерів: дитини і наставника, одна людина стала опікуном [54].

У липні 2020 р. загалом в Дніпровській області існувало близько 200 пар «дитина – наставник» [54].

На нашу думку, чинниками, які уповільнюють темпи наставництва є:

- до наставництва звертаються тільки у тому випадку, коли всі інші форми роботи з цими групами дітей неможливі;
- серед наставників є потенційні усиновителі, які зменшують статистику наставників, однак вони сприяють кінцевій меті – залучення дітей до сімейних форм виховання;
- процес організації наставництва потребує фінансових витрат, певного проміжку часу та залучення великої кількості людських ресурсів;
- 3,92% дітей, які знаходяться в інтернатних закладах мають батьків і для застосування наставництва для дитини потрібна їх згода;
- неузгодженість дій серед учасників процесу організації наставництва (дітей для програми відбирають в інтернатах закладі, а наставників готують в центрах надання соціальних послуг);
- не завжди адміністрація та вихователі інтернатних закладів мають мотивацію для заохочення дітей до участі в програмі;
- навантаження по організації програми наставництва лягає на місцеві центри надання соціальних послуг, де штат працівників мінімальний, а обсяг роботи центрів – великий.
- відсутність повноцінної інформаційної кампанії наставництва.

На нашу думку, активізації наставництва, як сприятиме:

- забезпечити повноцінний обмін інформацією між усіма учасниками організації процесу;
- використання як прогресивного досвіду громадських організацій, так і їх безпосереднє залучення до процесу навчання наставників;
- поширення соціальної реклами в засобах масової інформації;
- розширення штатів соціальних служб;

– внесення наставництва як форми соціальної підтримки соціально незахищених дітей до Плану соціально-економічного розвитку кожної об'єднаної територіальної громади.

Висновки до розділу 3

Вивчення досвіду розвинутих зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт дозволяє запропонувати наступні заходи:

- посилити соціальну рекламу для сприяння сімейним формам виховання;
- поширювати інформацію про доцільність здійснення благодійних внесків громадським організаціям, котрі здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт;
- посилити фінансову підтримку батьків усиновителів, патронатних сімей;
- заохочувати громадян до опіки над дітьми, які позбавлені батьківського піклування та дітьми-сиротами.

Наставництво є ефективною формою соціальної підтримки дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт, активізації наставництва, як сприятиме:

- забезпечити повноцінний обмін інформацією між усіма учасниками організації процесу;
- використання як прогресивного досвіду громадських організацій, так і їх безпосереднє залучення до процесу навчання наставників;
- поширення соціальної реклами в засобах масової інформації;
- розширення штатів соціальних служб;
- внесення наставництва як форми соціальної підтримки соціально незахищених дітей до Плану соціально-економічного розвитку кожної об'єднаної територіальної громади.

ВИСНОВКИ

Гармонійному розвитку дитини сприяє сім'я, де здійснюється догляд та виховання відповідно до віку дитини, формуються позитивні емоційні стосунки, враховуються індивідуальні потреби і можливості дитини, формуються навички для життя у суспільстві.

Сучасні державна політика у сфері соціального захисту дітей спрямована на реформування системи інституційного виховання дітей та надання переваги альтернативним формам догляду за дітьми, які з певних причин не можуть проживати з рідними батьками. Альтернативні форми догляду за дітьми передбачають: встановлення піклування та опіки, влаштування дітей у прийомні сім'ї, патронатні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, інші і заклади, де умови наближені до сімейних.

В межах реалізації програми реформування закладів соціального захисту досягнуто зменшення кількості вихованців інтернатних установ.

Ефективність сімейного виховання дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт визначається рівнем адаптації таких дітей у дорослому житті та їх можливістю взаємодіяти у суспільстві. Результат виховної роботи залежить від рівня підготовленості дитини самостійно приймати рішення та діяти у різних життєвих обставинах.

Розширення мережі дитячих будинків та кількості прийомних сімей є необхідною умовою ефективності державної політики у сфері соціального захисту дітей, у яких немає родини і потребує формування такої системи соціальних служб, діяльність яких зорієнтована на підтримку та соціальний супровід сімейних форм влаштування потребуючих дітей.

Оцінка дієвості механізму формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей в Україні дозволяє зробити висновок про доцільність:

– удосконалення інформаційної діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони дитинства шляхом активізації поширення даних стосовно

становища дітей, національних звітів та прогнозування тенденцій у медіа просторі;

- формування інформаційно-аналітичних ресурсів на основі розробленої системи показників у сфері соціального захисту дітей;

- надання широкого спектру інформаційних послуг шляхом впровадження прогресивних інформаційних технологій в державно-управлінську діяльність у сфері соціального захисту дітей;

- створення якісно нової національну систему громадського контролю у сфері охорони дитинства;

- використання потенціалу громадських організацій та об'єднань на рівні територіальних громад з урахуванням специфічних потреб конкретної ситуації.

Створення найкращих умов для підтримки вразливих груп дітей є одним із найважливіших завдань переважної більшості країн. Ефективні управлінські рішення у сфері соціального захисту дозволяють дітям в подальшому інтегруватися в суспільство. Зміна пріоритетів державної політики у сфері захисту дітей в Україні розпочалась із прийняттям «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр.» та впровадженням альтернативних форм догляду за дітьми, котрі не можуть проживати з рідними батьками.

Вивчення досвіду розвинутих зарубіжних країн у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт дозволяє запропонувати наступні заходи:

- посилити соціальну рекламу для сприяння сімейним формам виховання;
- поширювати інформацію про доцільність здійснення благодійних внесків громадським організаціям, котрі здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт;

- посилити фінансову підтримку батьків усиновителів, патронатних сімей;

– заохочувати громадян до опіки над дітьми, які позбавлені батьківського піклування та дітьми-сиротами.

З метою покращення роботи по влаштуванню дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт у сімейні форми виховання доцільно здійснити такі заходи:

– активізувати роботу по своєчасному виявленню дітей, котрі залишились без батьківського піклування та надавати їм статус дитини-сироти або дитини, котра позбавлена батьківського піклування, брати таких дітей на облік;

– посилити роботу по пошуку та підбору усиновителів, піклувальників, опікунів, батьків-вихователів та прийомних батьків;

– сприяти економічному розвитку регіону, покращенню становища на ринку праці і як наслідок – створювати нові робочі місця з відповідним рівнем оплати праці;

– розробляти та реалізувати соціальні програми, які спрямовувати на матеріальну підтримку сімей з дітьми, неповні сім'ї;

– популяризувати сімейні цінності, реалізовувати заходи спрямовані на формування культури сім'ї.

Наставництво є ефективною формою соціальної підтримки дітей, котрі позбавлені батьківського піклування та дітей-сиріт, активізації наставництва, як сприятиме:

– забезпечити повноцінний обмін інформацією між усіма учасниками організації процесу;

– використання як прогресивного досвіду громадських організацій, так і їх безпосереднє залучення до процесу навчання наставників;

– поширення соціальної реклами в засобах масової інформації;

– розширення штатів соціальних служб;

– внесення наставництва як форми соціальної підтримки соціально незахищених дітей до Плану соціально-економічного розвитку кожної об'єднаної територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : «Довіра», 2006. 789 с.
2. Тлумачний словник: Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
3. Словник іншомовних слів /за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. Київ: : Головна редакція УРЕ, 1985. 985 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
5. Концептуальні засади теорії політики / М. М. Логунова, В. А. Шахов, М. Ф. Шевченко. Київ : Вид-во УАДУ, 1999. 160 с.
6. Вступ до аналізу державної політики / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. Київ: Основи, 2001. 238 с.
7. Державне управління та державна служба: Словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.
8. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. 75 с.
9. Лисенко Ю. Принципи соціальної держави: традиції і сучасність. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2 (35). С. 112–118.
10. Жук О. Б. Проблеми трактування дефініції «соціальна політика». *Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Львів, 21–22 травня 2015 р.)*. Львів: ЛКА, 2015. С. 88–90.

11. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 21 с.
12. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави *Наукові записки: Політичні науки*. 2012. Т. 21. С. 41–44.
13. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення / Соціальні права та їх захист адміністративним судом: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. С. 14–18.
14. Денисов М. Ю. Социально-экономические преобразования пенсионной системы России : монография, РГЭУ. Ростов на Дону, 2000. 246 с.
15. Болотіна Н.Б. Соціальні права людини та їх державне забезпечення: сучасні тенденції розвитку / Захист соціальних прав людини і громадянина в Україні: проблеми юридичного забезпечення. Київ: МП Леся. 2003. С. 14-17.
16. Ріппа М.Б. Концептуальні засади соціального захисту в контексті теорії загального добробуту. *Економічний вісник університету*. : зб. наук. праць учених та аспірантів. «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2018. Вип. 38. С.139–145.
17. Лагутін В.Д. Людина та економіка: соціоекономіка. Київ : Вид-во «Просвіта», 1996. 416 с.
18. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: Монографія. Умань: СПД Сочінський, 2016. 496 с.
19. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : Вид-во МАУП, 2002. 200 с.
20. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні: дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Харківський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. Харків, 2006. 224 с.

21. Жуковська А. Ю. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 146 с.
22. Лук'янова Н. Л. Державна політика щодо дітей та молоді в новітній Україні в умовах трансформаційних змін : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Н. Л. Лук'янова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова . К., 2010. 18 с.
23. Дакал А. В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 100–107.
24. Кривачук Л. Принципи державної політики у сфері охорони дитинства в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 44–51.
25. Декларація прав дитини затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
26. Кривачук Л. Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація: монографія Львів : ЛДФА, 2012. 480 с.
27. Мордань О. О. Актуальні питання розробки державних програм у сфері соціального захисту дітей. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком : матеріали V регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за заг. ред. В. Г. Вікторова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2011. С. 171–174.
28. Кравченко М. В., Міщенко К. С. Державна політика в сфері захисту прав та благополуччя дітей: ретроспективний аналіз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 3. URL:
<http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1048>
29. Загальна декларація прав людини.
URL:: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
30. Конвенція про права дитини
URL:: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021
31. Макаренко А. С. Деякі висновки з педагогічного досвіду: Вибр. пед. твори: в 7-и т. Київ : Рад. шк., 1954. Т. 5. с. 209–300.

32. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину: Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. с. 149–418.
33. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
34. Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей: схвалено розпор. Кабінету Міністрів України № 1057 від 26.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>
35. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005#Text>
36. Окремі інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей: Статистичний щорічник України за 2020 р. / За редакцією І. Є. Вернера URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf
37. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки: розпор. Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.
38. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>
39. Кількість дітей, які перебували у притулках та центрах соціально-психологічної реабілітації: Статистичний щорічник України за 2020 р. / За редакцією І. Є. Вернера URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf
40. Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей. схвалено постанов. Кабінету Міністрів України № 1565 від 9.06.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-97-%D0%BF#Text>
41. Кількість усиновлених дітей і дітей позбавлених батьківського піклування: Статистичний щорічник України за 2020 р. / За редакцією І. Є. Вернера URL:

http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf

42. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова Кабінет Міністрів України від 08 жовтня 2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>

43. Чайка О. Виховний потенціал дитячих будинків сімейного типу в Україні *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV(16). URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/chaika_i_educational_potential_of_family-type_homes_in_ukraine.pdf

44. Кривачук Л. Ф. Особливості інформаційного та громадського механізмів формування та реалізації державної політики у сфері охорони дитинства в Україні. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_13.

45. Про охорону дитинства: Закон України від 3 лют. 2005 р. № 2304-ІУ: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

46. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/child/d%D1%96yaln%D1%96st/>

47. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серп. 2011 р. № 811/2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text>

48. Дегтяр А.О. Інформація як атрибут державно-управлінської діяльності. *Держава та регіони. Державне управління*. 2010. № 2. С. 14–18.

49. Брич В. Я., Миколюк С. М. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с.

50. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Трудове право. Право соціального забезпечення*. 2020. № 1. С. 59–64.

51. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. N 2342-IV (зміни внесені згідно із Законом №1504-VIII від 08.09.2016). URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/1504-19> (дата звернення: 04.04.2021).
52. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. №465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.04.2021).
53. Балухтіна О. Наставництво для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні: шляхи оптимізації процесу. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Випуск 1 (48). С. 19–24.
54. Асоціація наставництва для дітей та молоді: офіційний сайт. URL: <https://www.mentorinua.site/>
55. Наставництво: крок за кроком. Посібник для небайдужих дорослих. Проект наставництва ГО «Одна надія» / Упоряд. О. Смаль, І. Сацюк, І. Андросова. Київ: Препрес «Друкарські куншти», 2014. 78 с.
56. Методичні рекомендації з реалізації програми наставництва над дітьми / І. Шестопал, В. Андросова, Т. Коваль та ін. Київ: Наставництво ГО «Одна надія», 2017. 104 с.
57. Леонова В. І. Наставництво як форма соціальної підтримки дітей у закладах соціального захисту. *Соціальна педагогіка*. 2019. №13. Т.2. С.133–136.
58. Гук О.Ф., Удовенко Ю. М. Забезпечення організації процесу наставництва для дітей-сиріт в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2020. №1 (6). С. 27–31.